

Liturgikus örökségünk VII.
**Az első nyomtatott Apostolos könyvünk kiadásának 125. évforduló-
ja alkalmából 2007. május 3-án rendezett nemzetközi szimpozium
anyaga**

Kiadja:
a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola
Liturgikus Tanszéke
Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13-19.
Tel.: (42) 597-600
Fax: (42) 420-313
e-mail: atanaz@atanaz.hu

Felelős kiadó:
Dr. Soltész János
főiskolai rektor

Szerkesztette:
Ivancsó István
e-mail: ivancsoi@atanaz.hu

© 2007 Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék

ISSN 1786-2639
ISSN 1785-2722
ISBN 978-963-87101-7-8

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
LITURGIKUS TANSZÉK 17.

Liturgikus örökségünk VII.

Az első nyomtatott *Apostolos könyvünk* kiadásá-
nak 125. évfordulója alkalmából
2007. május 3-án rendezett nemzetközi
szimpozion anyaga

Nyíregyháza
2007

IVANCSÓ ISTVÁN

MEGNYITÓ

Tisztelt Részvevők! Kedves Vendégeink!

Ismét jeles évfordulóhoz érkezünk liturgikus életünkben, pontosabban a magyar görög katolikus liturgiánk történetében.

Ugyanis 125 éve jelent meg az első magyar nyelvű apostolos könyvünk. S most ennek állítunk emléket a VII. (nemzetközi) liturgikus szimpozionnal, mint ahogy eddig is szokás volt, hogy szimpozionjaink valami eseményhez, jubileumhoz kötődnek.

Gondolom, hallgatóink számára nem kell külön ecsetelnem az apostolos könyv fontosságát. Mi, az idősebb generáció tagjai, saját bőrünkön tapasztaltuk, milyen jó, hasznos, kézenfekvő volt, hogy legalább vasár- és ünnepnapokon kézbe lehetett venni – no, nem a most ünnepelt könyvet, hanem annak utódját – az 1902-ben megjelentetett s máig használt könyvünket. Ugyanakkor azt is tapasztaltuk, milyen nehézkes apostolos könyv nélkül boldogulni. Boldogok voltunk, amikor már a Békés-Dalos újszövetségi Szentírásba bejegyezhetjük a szakaszokat. De ne feledkezzünk meg a bazilita atyák által fénymásolatban megjelentetett változatról sem.

Mindezek igazolják az igényt az apostolos könyvre. Bár mind a mai napig nem jelent meg magyar görög katolikus egyházunkban „hivatalos” apostolos könyv, amely a hivatalos liturgikus könyvek közé tartozna, fontos, hogy 125 éve megjelent ez a sajátosan magyar mű, amit ma ünneplünk, amit ma bemutatunk.

Az előadások anyaga – maga a tematika is – színesnek ígérkezik. Emeli a rendezvény tekintélyét és fényét, hogy nemzetközi szimpozionról van szó – bár magyar nyelven.

Engedtessek meg nekem, hogy itt a bevezetőben, illetve megnyitóban kicsit formabontó legyek. Az előadandók, illetve meghallgandók megközelítését a szimpozionhoz kapcsolódó kiállítás alapján végezném. Mit is láthatunk a kiállításon?

Az egyik vitrin közepén ott van a görög apostolos könyv. Az eredeti. A szabályos. A mérce. Amilyennek anyanyelvünkön is kellene

léteznie. Erről fogunk hallani Nyirán János diakónustól, aki a görög apostolos könyvről fog beszélni a bizánci hagyományban.

Gazdagnak ígérkezik Bohács Béla eperjesi dékán úr előadása is a szlovák apostolos könyvről, bár a vitrinben csak a liturgikonjukat tudtuk kiállítani.

A tárlóban gazdag anyag szerepel Melles Emilről, akinek köszönhetjük apostolos könyvünket. Az ő képét kinagyítva láthatjuk a paravánon is. Azonban az igazán fontosat, az életrajzát majd Pallai Béla atyától, volt növendékünkötől fogjuk hallani.

Gazdag anyagot jelent a vitrinben az apostolos könyvek bemutatása. Nem csak az eredeti, a 125 éves, a fő helyen, hanem a húsz évvel később kiadott, majd az Amerikában a bazilita atyák által megjelentetett fénymásolt változat is gazdagítja anyagunkat. Minderről szó lesz az általam készített előadásban.

Végül a kiállítás egyik tárlóját a különböző kiadású Szentírások töltik meg. Össze lehet hasonlítani benne a szövegeket, az eltérő fordítások alapján. Gánicz Endre biblikus tanárunk éppen azt a feladatot vállalta el, hogy az apostolos könyvünk megjelenése idején használatos bibliafordításokat tekinti át, s megválaszolja a kérdést, hogy melyik fordítást használta Melles Emil a maga művéhez.

Ennyi ígérkezik a mai napra, a mai délutánra. Bizton remélhetjük, hogy aki vette a fáradságot és eljött, nem csak a kiállítást megnézni, hanem az előadásokat is meghallgatni, gazdagabban fog távozni. A befektetett munka meg kell hogy térüljön!

A bevezető zárszavaként tehát ezt kívánom: nyitott szívvel, értő elmével hallgassuk az előadásokat, hogy magyar görög katolikus önzonosság-tudatunkban ezáltal is erősödhessünk. Hiszen Melles Emil apát úr sem akart mást elérni a magyar nyelvű művével 125 évvel ezelőtt, mint ezt: hogy magyar görög katolikusok legyünk!

NYIRÁN JÁNOS

AZ APOSTOLOS KÖNYV A GÖRÖG BIZÁNCI HAGYOMÁNYBAN

TARTALOM: 1. Bevezetés; 1/ Liturgikus könyvek; 2/ A liturgikus könyvek csoportosítása; 2. Lectionariumok; 1/ Bevezetés; 2/ „Status questionis”; 3/ Zenei jelzések a lectionariumokban; 4/ Liturgikus bejegyzések a Biblia kézírataiban; 5/ A lectionariumok mennyisége; 6/ A lectionariumok „mise en page”-a; 3. Praxapostolosz; 1/ Bevezetés; 2/ Az Apostoli szakaszok; A) A *Bahnlesung* szemléltetése; B) Az Apostoli szakaszok felosztása; a) Időszaki felosztás; b) Levelek szerinti felosztás; 3/ Az Apostolos könyv fajtái; A) Homogén Apostolos könyvek; B) Heterogén Apostolos könyvek; a) Apostolos-Evangéliumos könyv; b) Apostolos-Evangéliumos-Profetologion; 4/ Az Apostolos könyv szerkezete; 4. Konklúzió.

1. Bevezetés

1/ Liturgikus könyvek

A bizánci hagyomány bonyolult szertartásainak komplett végzéséhez igen sok liturgikus könyv szükséges. Ez nemcsak az egyházi év (szept. 1. – aug. 31.) és a liturgikus év (Húsvétől Nagyszombatig), az *ordinarium* és a *proprium* részek összeegyeztetéséből adódik, amit a mai liturgikus gyakorlat szerint mindannyian megtapasztalhatunk, hanem legalább hasonló mértékben a bizánci rítus *hibrid* voltából is ered, amelyben a Nagy Konstantin előtti, a császári, az ikonromboló, a studita és a (neoszabaita) újszövetségi korszakok egyaránt közrejátszottak.¹ Az aktuális liturgikus könyvek az egymástól sokszor nagymértékben eltérő kultuszbeli és kulturális hagyományok több mint ezer éves (V. századtól a XVI. századig tartó) fejlődésének szintézisei.

¹ Erre vonatkozóan lásd TAFT, R. F., *Storia sintetica del rito bizantino*, (Collana di Pastorale Liturgica 20), Città del Vaticano 1999.

2/ A liturgikus könyvek csoportosítása

A liturgikus könyvek csoportosítására többen vállalkoztak már, és készültek is az egyszerű felsoroló leírástól² a dickensi *Két város regénye*³ címére utaló, a bizánci rítus periódusait figyelembevevő átfogó művek is, melynek értelmében a bizánci rítus kialakulásában nagyon fontos jelentősége volt a két városnak (Jeruzsálemnek és Konstantinápolyknak), valamint az azt körülvevő két „sivatagnak”, vagyis a szabaita és a studita kolostoroknak.⁴ A liturgiatudomány szempontjából természetesen ez utóbbi felosztás a leghelytállóbb, jeles képviselői pedig nem mások, mint Robert F. Taft⁵ és Elena Velkovska.⁶ A liturgikus könyvek felosztását illetően figyelemreméltó Taft álláspontja, aki azoknak két fajtáját különbözteti meg. Az első csoportba azok a könyvek tartoznak, amelyek az aktuális liturgikus gyakorlatban használatos szövegeket tar-

² Valójában rengeteg cikk, szócikk készült a liturgikus könyvekről (azok egyszerű bemutatásától a kánonjog-történeti analízisig), amelyek közül csak néhány fontosabbat sorolunk fel időrendi sorrendben. LECLERCQ, H., „Livres liturgiques” in Cabrol, F. – Leclercq, H. (par), *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris 1930, tom. VI, 2, 1882-1891; PANTELAKIS, E., „Les livres ecclésiastiques de l'Orthodoxie”, in *Irenikon* 13 (1936) 521-557; CAPPUYNS, R., „L'histoire des livres liturgiques grecs”, in *Studi bizantini e neoellenici* 4 (1940) 470-473; RAES, A., „Livres liturgiques des Églises orientales”, in Naz, R. (par), *Dictionnaire de droit canonique*, Paris 1957, VI, 606-610; BECK, H.-G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, 246-253; FEDERICI, T., „Libri liturgici orientali”, in Aa.Vv., *Anàmnesis*, Torino 1978, II, 217-223; RAQUEZ, O., „L'Anthologhion greco (1967-1980), espressione di stima della Chiesa di Roma per le Chiese orientali”, in Rigotti, G. (a cura di), *Dall'Oronte al Tevere. Scritti in onore del cardinale Ignace Moussa I Daoud per il cinquantesimo di sacerdozio*, Roma 2004; SZABÓ P., „I libri liturgici orientali e la Sede Apostolica. Sviluppo della prassi e stato attuale”, in *Folia Canonica* 7 (2004) 261-278.

³ DICKENS, CH., *A tale of Two Cities*, London 1859.

⁴ TAFT, R. F., „A Tale of Two Cities. The Byzantine Holy Week Triduum as a Paradigm of Liturgical History”, in Alexander, J. (ed.), *Time and Community, in Honor of Thomas Julian Talley* (NPM Studies in Church Music and Liturgy), Washington, D.C. 1990, 21-41.

⁵ TAFT, R. F., „Mount Athos: A Late Chapter in the History of the Byzantine Rite”, *Dumbarton Oaks Papers* 42 (1988) 179-194. ID., „Select Bibliography on the Byzantine Liturgy of the Hours”, *Orientalia Christiana Periodica* 48 (1982) 358-370; ID., „Liturgical books”, in Kazhdan, A. (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York/Oxford 1991, 1239.

⁶ VELKOVSKA, E., „Libri liturgici bizantini”, in Chupungco, A. J., (dir.), *Scientia Liturgica*, Casale Monferrato 1998, I, 243-258.

talmazzák, a másikba pedig azok, amelyek az előzőeket szabályozzák, vagyis előírják, hogyan is kell használni azokat. Tipikón, Taktikón, Hipotiposzisz, Diataxisz, és nem sorolom tovább, milyen nevekkel illeték még ezeket az előírásokat, szabályokat. Erre vonatkozóan Thiermeyer készített egy összefoglaló művet *Das Typikon-Ktetorikon und sein literarisches Kontext* címmel.⁷

2. Lectionariumok

1/ Bevezetés

A liturgikus könyvek között egy kisebb csoportot alkotnak a *lectionariumok*, vagyis azok az olvasmányos könyvek, amelyek részének felolvasására az egyház által előírt szertartások keretein belül kerül sor, az egyház által meghatározott sorrendben. Tudatosan alkalmazom a latin *lectionarium* és nem a görög *eklogádion* szót, mivel a liturgiatudományban ez az elterjedt használat. Többféle *lectionarium* ismert, mint a jeruzsálemi⁸ vagy az örmény,⁹ ám a bizánci világra legnagyobb hatást a Hagia Sophia *lectionariuma* gyakorolt.¹⁰

Robert Taft nézőpontja szerint, mely egy tágabb értelmezés, a *lectionariumok* közé sorolhatók a Beszédgyűjtemények (Panegirikon, Menologion) és a Szinaxárium is.¹¹ Szűkebb értelemben azonban csak azokról beszélhetünk, amelyek a Szentírás perikópáit, vagy könyveit

⁷ THIERMEYER, A. A., „Das Typikon-Ktetorikon und sein literarisches Kontext”, in *OCP* 58 (1992) 475-513.

⁸ KEKELIDZE, K., *Ierusalimszkij Kanonar' VII veka*, Tbilisi 1912; TARCHNIŠVILI, M., *Le grand lectionnaire de l'Eglise de Jérusalem (Ve-VIIIe siècle)*, in *CSCO* 188-189, 204-205 = Scr. Iberici 9-10, 13.14, Louvain 1959-1960.

⁹ CONYBEARE, F. C., *Rituale Armenorum being the Administration of the Sacraments and the Breviary Rites of the Armenian Church*, Oxford 1905; RENOUX, A., „Un manuscrit du Lectionnaire arménien de Jérusalem (Cod. Jérus. arm. 121)”, in *Le Muséon* 74 (1961) 361-385; ID., „Un manuscrit du Lectionnaire arménien de Jérusalem (Cod. Jérus. arm. 121). Addenda et corrigenda”, in *Le Muséon* 75 (1962) 385-398; ID., *Le codex arménien Jérusalem 121, I. Introduction aux origines de la liturgie hiérosolymitaine. Lumières nouvelles*, (Patrologia Orientalis 35), Tournhout 1969; ID., *Le codex arménien Jérusalem 121, II. Edition comparée du texte et de deux autres manuscrits*, (Patrologia Orientalis 36), Tournhout 1971.

¹⁰ Vö. KNIAZEFF, A., „La lecture de l'Ancien et du Nouveau Testament dans le rite Byzantin”, in *La prière des heures, exposés de la 8e Semaine liturgique de l'Institut Saint-Serge*, Paris 1961, (Lex orandi 35) Paris 1963, 201-251.

¹¹ TAFT, „Liturgical books” (5. lábj.), 1239.

tartalmazzák, vagyis az *Evangéliumos könyv*, *Praxaposztolosz*, *Profetologion* és a *Pszaltirion* (Zsoltáros könyv). Ezek a lectionariumok a konstantinápolyi székesegyház ősi hagyományának könyvei közé tartoztak. Igaz, a *Pszaltirion* nem a ma ismert 20 kathizmás (minthogy ez jeruzsálemi eredetű), hanem a 68 antifónás formájában. Egyes szerzők még e négy liturgikus könyvet sem említik, egyesek például a Profetologiont, S. Engberg pedig a *Pszaltirion*ot hagyja ki, s mindezt úgy indokolja, hogy a *Pszaltirion*ot a Beszédgyűjteményes olvasmányos könyvek csoportjába sorolja, amelyeket egyszerűen csak felolvasnak, mint egy prózát, azaz nem recitálnak, vagy énekelnek a szertartások alatt, ellentétben a másik hárommal.¹²

Ez az elkülönítés viszont véleményem szerint nem helytálló, mivel a mai liturgikus gyakorlatban is van példa arra, hogy a jeruzsálemi felosztású zsoltárokat recitáljuk, a konstantinápolyi antifónás verzió pedig teljes mértékben az ún. „aszmatiki akoluthiát” (énekes szertartást) szolgálta.

2/ „*Status questionis*”

A bizánci lectionarium-kutatás *status questionis*-át Elena Velkovska professzorasszony kitűnően összefoglalta egyik tanulmányában.¹³ Ezeket az állásfoglalásokat itt nem áll szándékunkban ismertetni, csupán Elena Velkovska néhány reflexióját mutatjuk be a lectionariumok klasszifikálását illetően.

Először is lényegesnek tartja, hogy a kutatásnak interdiszciplináris módon kell történnie, vagyis nem elég a filológia, paleográfia, kódex-tan kritériumaival, hanem a történelem, a hagiográfia és a liturgia (liturgikus használat) tényezőivel együtt kell vizsgálni a kéziratokat. A lectionarium történetére vonatkozóan igen fontos a poszt-ikonoklasmus időszakát, valamint a centrum (Konstantinápoly) és a perifériák (Dél-Olaszország, Palesztina, Ciprus stb.) közötti cserefolyamatot, s ez utóbbiak hagyományörző voltát is figyelembe venni. Ugyanakkor a keleti behatásokat is nyomon kell követni. A lectionariumok egyes részeinek vizsgálatában igen nagy jelentősége van a Robert Taft által kidolgozott

¹² Vö. ENGBERG, S. G., „Les lectionnaires grecs”, in Legendre, O. – Lebigue J.-B. (dir.), *Les manuscrits liturgiques, cycle thématique 2003-2004 de l’Institut de Recherche et d’Histoire des Textes*, (Aedilis, Actes 9), Paris 2005.

¹³ VELKOVSKA, E., „Lo studio dei lezionari bizantini”, in *Ecclesia Orans* 13 (1996) 253-271.

„liturgikus egységek” metodológiájának,¹⁴ mely szerint az egyes „liturgikus egységek” a teljes egészhez viszonyítva teljesen külön fejlődési fázisokon mehettek keresztül.¹⁵

A következőkben a tanulmány során nem ezt az elméleti, hanem inkább egy gyakorlati síkot igyekszem követni, mint például zenei jelzések, liturgikus bejegyzések a Biblia kézírataiban stb.

3/ Zenei jelzések a lectionariumokban

A bizánci lectionariumok kézírataiban kétféle zenei jelzés található, az egyik az énekelt, a másik pedig az ünnepélyesen recitált szövegekhez. Ez utóbbiakat ekfonetikus jeleknek nevezzük, amelyek eredetüket tekintve korábbiak a zenei jelzéseknél.¹⁶ Léteznek olyan kéziratok, amelyek mindkét jelzési rendszert használják, mint pl. a *Sin. gr. 8.*, melyen vörössel láthatóak az ekfonetikus jelek, és feketével a zenei hangjegyek. Zenei hangjegyek természetesen mindegyik szótag fölött vannak, az ekfonetikus jelek viszont csak a recitálásban történő változásokat jegyzik. S. G. Engberg kutatásai alapján azt a következtetést vonja le, hogy ekfonetikus jelek nem találhatóak sem a szentek életét, sem a homíliákat, sem a zsoltárokat (újra felhívja a figyelmet) tartalmazó kéziratokban, csakis azokban, amelyekben szentírási szakaszok vannak. Szerinte az egyetlen kivételt egy ún. Szinodikon, az *Oxford, Holkham 6-os* jelzésű kézirat képi, amelyben a zsinati kánonok fölött található ekfonetikus jelek arra engednek következtetni, hogy liturgikus recitálására is sor került valamely szertartás során.

A IV. kereszties hadjárat következményeként beállt konstantinápolyi latin uralom (1204-1261) után a száműzetés jegyei az élet sok területén megmutatkoztak, még a kéziratokat illetően is voltak változások, ezek között említhetjük meg az ekfonetikus jelek elhagyását is a lectionáriumból.

¹⁴ TAFT, R. F., „L’analisi strutturale delle unità liturgiche. Un saggio di metologia”, in Id., *Oltre l’oriente e l’occidente. Per una tradizione liturgica viva*, Roma 1999, 201-218. (10. fejezet.)

¹⁵ Vö. *Ibid.*, 270-271.

¹⁶ Az ekfonetikus jelekről lásd ENGBERG, S. G., „Les Credos du Synodicon”, in *Classica et Mediaevalia* 23 (1962) 293-301; ID., „Greek Ekphonic Neumes: The Classical and the Pre-Classical Systems”, in Raasted J. – Troelsgaard, Chr. (eds), *Palaeo-byzantine Notations. A Reconsideration of the Source Material*, Hernen 1995, 33-55; CARSTEN, H., *La notation ekphonétique*, (Monumenta Musicae Byzantinae, Subsidia I, 2), Copenhagen 1935.

4/ Liturgikus bejegyzések a Biblia kézírataiban

A bizánci lectionariumok fennmaradt kézíratai legkorábban a VIII. századra datálhatók (egyések szerint már a VIII. század előtt is léteztek bizonyos lectionariumok, de azok az idők során elvesztek, megsemmisültek). Mindenesetre, amíg nem léteztek külön olvasmányos könyvek, addig a bibliai kéziratokban jelölték be a liturgikus szertartáson felolvasandó részt.

Kezdetben a folyamatos bibliai kéziratok margóján *arkhi* és *telosz* (vagyis kezdet és vég), vagy csupán az *arkhi* szavakkal jelölték a liturgikus szakaszt.¹⁷ A későbbiekben a margóra már hosszabb incipitet is hozzáfűztek, mint pl.: *Azon időben..., Így szól az Úr..., Ama napokban..., Atyámfiai/Testvéreim..., Szeretteim...*¹⁸ Ezt követően pedig liturgikus megjegyzéseket is írtak a szövegek mellé.¹⁹

A liturgikus jellegű megjegyzések és az ekfonetikus jelek természetesen nem egyidejűek az adott kódexszel, ezért igen nehezen datálhatók.

5/ A lectionariumok mennyisége

Kurt Aland bibliakutatásai során igen sok kéziratot megvizsgált, amelyekről egy listát is készített *Kurzgefasste Liste der griechischen Handschriften des Neuen Testaments* címmel.²⁰ Ez a mű nemcsak a biblikus, de a paleográfus és a liturgikus szakértőknek is nagy segítséget nyújtott. K. Aland e művében 2403 lectionariumot sorol fel.

A későbbiekben Junack folytatva Aland gyűjtőmunkáját már mintegy 2000 Evangéliumos könyv és 325 Apostolos könyv fennmaradt kézíratairól számol be.²¹ A Profetologionok számát Engberg 202 darabban állapítja meg. Kutatásai során a Párizsi Nemzeti Könyvtárban 90 Evangéliumos könyvet, 25 Apostolos könyvet és 7 Profetologiont talált.

¹⁷ Pl. *Barb. gr.* 482. fol. 88^r., vagy *Basiliensis A N III 12.* fol. 249^r.

¹⁸ Pl. *Paris gr.* 9. (Ephraem rescriptus) fol. 60^r.

¹⁹ Pl. *Barb gr.* 319. fol. 56^r.

²⁰ ALAND, K., *Kurzgefasste Liste der griechischen Handschriften des Neuen Testaments*, Band 1, Gesamtübersicht, Berlin 1961.

²¹ Vö. ALAND, K., *Kurzgefasste Liste der griechischen Handschriften des Neuen Testaments*, Zweite, neubearbeitete und ergänzte Auflage in Verbindung mit Welte, M., Köster, B. und Junack, K. (Arbeiten zur neutestamentlichen Textforschung 1), Berlin – New York 1994.

A Sínai Szent Katalin kolostorban nemrégiben „felfedett” iratok között pedig 26 Evangéliumos könyvet, 13 Apostolos könyvet (IX-XV. század), 6 Profetologiont (X-XIII. század) és 8 Apostolos-Evangéliumos könyvet (XI-XVI. század) jegyezték.²²

6/ A lectionariumok „mise en page”-a

A legrégebbi lectionariumok kézírataiban kétféle „mise en page” (a kéziratban a szöveg pozíciója a foliumon) található az egy és a két columna-s, vagy oszlopos. A klasszikusnak nevezhető lectionariumokban (XI-XII. század) általában a két oszlopba írt szöveg az elterjedtebb. Az írás egyaránt lehet minuscula vagy maiuscula (kis- és nagybetű), kortól, helytől, a megrendelő vagy maga a másoló művészi ízlésétől függően. A rubrikális megjegyzéseket akár más betűtípussal is írhatták, és nem feltétlenül mindig vörössel. Sokszor részesítették előnyben az ún. *liturgikus maiusculát*, nem véletlenül, hisz liturgikus kódexekről van szó.

A lectionariumok általában díszesek, nagy, szépen megformált iniciálékkal, az egyes liturgikus napokat viszont szerényebb díszítőelemekkel is elválaszthatták egymástól. A korábban már említett latin megszállás időszaka szerencsére nem változtatott sokat a kéziratok „mise en page”-án, némi egyszerűsítést fel lehet fedezni, de a konstantinápolyi stílus továbbélését bizonyítják a dokumentumok.

3. Praxaposztolosz

1/ Bevezetés

Az Apostolok Cselekedeteit, Szent Pál apostol leveleit és a katolikus leveleket tartalmazó *lectionariumot* szaknyelven *praxaposztolosznak* nevezzük. A praxaposztolosz elnevezés a *praxeisz* és az *aposztolosz* szavakból származik, melyek az ApCsel-re és az apostoli levelekre utalnak, elterjedtebb használatban azonban csak *Apostolos könyvnek* nevezzük, a következőkben inkább ezt a terminológiát követjük. Az Apostolos könyvben természetesen nem kapnak helyet az evangéliumok, sőt érdekes módon a Jelenések könyve sem.

Az Apostolos könyvek kézíratainak jellegzetességei közé sorolhatjuk még a rubrikális előírások sokaságát. Elena Velkovska felhívja a

²² Vö. ENGBERG, „Les lectionnaires grecs” (12. láb.).

figyelmet arra is, hogy az aktuális Biblia kiadásokban a páli és a katolikus levelek sorrendje a bizánci praxaposztolosz rendjét követi.²³

2/ Az Apostoli szakaszok

A) A *Bahnlesung* szemléltetése

Az Apostolos könyv szakaszai a liturgikus év folyamán a következőképpen alakulnak: Húsvét és Pünkösöd között az Apostolok Cselekedeteit, az ezt követő 32-36 szombat és vasárnap a *corpus paulinum*-ot, Nagyböjtből a Zsidókhoz írt levelet olvassuk, a Nagyböjtöt megelőző szombatokon és vasárnapokon viszont választott olvasmányok vannak. A hétköznapi apostoli szakaszok (csakúgy, mint az Evangéliumos könyv hétköznapi szakaszai) későbbi időből származnak, és a páli levelekből, a Zsidókhoz írt levélből fennmaradt szakaszokat, valamint a katolikus leveleket dolgozzák fel a *Bahnlesung*, azaz a szemi-kontinuitás (félfolytonosság) elvét követve.

Alexis Kniazeff 1963-ban egyik cikkében többször és tudatosan a *lectio continua*-t alkalmazza a bizánci rítus olvasmányait illetően,²⁴ a helyes terminológia azonban a *Bahnlesung*, hisz az Apostolos könyvben nem pontosan egymást követő szakaszok vannak. Ebben az értelemben nem teljesen folytonos (mint a Zsoltáros könyv kathizmái), hanem csak félfolytonos olvasásról beszélhetünk, vagy ha a szó jelentését szeretnénk visszaadni, akkor a szakaszok ugyanazon a sínen vannak, és ha ugyan hiányosan is, de egymást követik. Mindezt jól szemlélteti a függelékben található I. táblázat, ami a Szent Ötvened (Húsvét-Pünkösöd) apostoli olvasmányait tartalmazza. Megfigyelhetjük, hogy az ApCsel szakaszok hétfőtől vasárnapig, hétről hétre – egy-két kivétellel – egészen szorosan követik egymást. A hetedik héten azonban már egyre nagyobb hiányosságokat tapasztalhatunk, pl. kedd-szerda és szerda-csütörtök között már egy-egy teljes fejezet marad ki.

Az évközi apostoli szakaszok (II. táblázat) között már nem ilyen egyszerű felfedezni a *Bahnlesung*-ot. Alapos vizsgálat után azonban megállapíthatjuk, hogy hétfőtől péntekig van egy bizonyos folyamatosság, a szombatok és vasárnapok viszont megtörik ezt a rendet.

²³ VELKOVSKA, „Libri liturgici bizantini” (6. l. ábr.), 246. – Kicsit a tyúk és a tojás problémája, ebben a kérdésben nem szeretnék állást foglalni.

²⁴ KNIAZEFF, „La lecture de l’Ancien et du Nouveau Testament” (10. l. ábr.), 201-251.

Tovább kutatva a sorok között (már nemcsak vízszintesen, hanem függőlegesen is) észrevehetjük, hogy a szombati és a vasárnapi szakaszok külön-külön szintén a fentebb említett metódus szerint lettek összeállítva. Ennek alapján tehát, három ciklust különíthetünk el: a legrégebbi a *vasárnapi*, azt követi a *szombati*, végül a *hétköznapi* ciklus. E három – viszonylag könnyen felfedezhető – ciklus eredete azonban még mindig gondot jelent a liturgiatudományban, mivel sem azok pontos keletkezési idejét, sem a vasárnapi ciklus egyedüli fennállását nem lehet történelmi dokumentumokkal igazolni.

A III. táblázatban a nagyböjti apostoli szakaszokat foglaltuk össze. A szombatok és vasárnapok közötti „szemi-kontinuitást” még fel lehet ismerni, a hétköznapi szakaszok között viszont semmiféle összefüggés nem található. Ez azonban nem véletlen, hisz nagyböjt hétköznapijai aliturgikus napok, tehát elvileg nem is léteznek apostoli szakaszok erre az időszakra. Az igazat megvallva még az Apostoli és evangéliumi szakaszok gyűjteményes füzetben²⁵ sem találunk erre precedenst, csakis a Békés Gellért és Dalos Patrik féle Újszövetségi Szentírás függelékében *A Nagyböjt aliturgikus napjai (melkita beosztás)* címmel. Hogy mi is ez a „melkita beosztás”, azt Neophyte Edelby egyik könyvéből tudjuk meg. Neophyte Edelby (1920-1995) a szíriai Aleppo melkita metropolitája volt, aki több liturgikus reformot is bevezetett egyházában. Egy Liturgikont is összeállított, amelyben leírja, hogy a Bizánci Egyházban léteznek aliturgikus napok, ám a melkita egyház szokásainak megfelelően böjti napokon engedélyezi Aranyszájú Szent János liturgiájának végzését, és le írja az arra kiválasztott szentírási szakaszokat (csillaggal jelölve).²⁶ Ezek a szakaszok tehát azok, amiket Magyar Görög Katolikus Egyházunk is használ a Nagyböjt hétköznapiján.

B) Az Apostoli szakaszok felosztása

a) Időszaki felosztás

Alexis Kniazeff egyik cikkében, melyben a bizánci rítus olvasmányait tárgyalja, a következő felosztást közli.²⁷

²⁵ *Függelék a Görög katolikus Egyházi Szertartási Utasításhoz: Apostoli és evangéliumi szakaszok (A Békés-Dalos: Újszövetségi Szentírás fejezet- és versbeosztása szerint)* Nyíregyháza 1961.

²⁶ EDELBY, N., *Liturgicon. Missel byzantin à l'usage des fidèles*, Beirut 1960.

²⁷ KNIAZEFF, „La lecture de l'Ancien et du Nouveau Testament” (10. láb.), 211-251.

A vasárnapi apostoli szakaszokat viszonylag egyszerűen csoportosítja: Húsvétől Pünkösdig: Apostolok Cselekedetei; Pünkösd utáni első vasárnaptól Virágvasárnapig: Róm, 1Kor, Gal, Ef, Kol, Tim, Zsid.

A hétköznapi és szombati apostoli szakaszokat táblázatba foglaltuk a könnyebb áttekintés végett:

	hétfő-péntek	szombat
Húsvétől Pünkösdig	ApCsel	ApCsel
P. u. 1-6. hét	Róm	Róm
P. u. 7-10. hét	Kor	Róm
P. u. 11-13. hét	Kor	Kor
P. u. 13-24. hét	Gal Ef Fil Kol Tessz	Kor
P. u. 25-27. hét	Tessz Tim Tit	Gal Ef
P. u. 28-30. hét	Zsid	Ef
P. u. 30-35. hét	Jak Pt Jn	Kol Tessz Tim
P. u. 36. hét	Jn Jud	Róm
Nagyböjt	nincs	Zsid

b) Levelek szerinti felosztás

Kniazeff felosztásából kiindulva el lehet készíteni a szentírási levelek alapján is egy felosztást, amely így néz ki (szintén táblázatba foglalva):

	hétfő-péntek	szombat	vasárnap
ApCsel	Húsvétől Pünkösdig	Húsvétől Pünkösdig	Húsvétől Pünkösdig
Róm	P. u. 1. kedd – 6. hétfő	P. u. 1-10. és 36.	P. u. 2-7. és 36.

Az apostolos könyv a görög bizánci hagyományban

1Kor	P. u. 6. kedd – 10. szerda	P. u. 11-19. és 35.	P. u. 8-13. és 34-35.
2Kor	P. u. 10. csütörtök – 14. szerda és Pünkösdhétfő	P. u. 20-24.	P. u. 14-19.
Gal	P. u. 14. csütörtök – 16. szerda	P. u. 25-27. és 36.	P. u. 20-22.
Ef	P. u. 16. csütörtök – 18. péntek, P. h.	P. u. 28-30.	P. u. 23-27.
Fil	P. u. 19. hétfő – 21. hétfő		Virágvasárnap
Kol	P. u. 21. kedd – 22. péntek	P. u. 31.	P. u. 28-30.
1Tessz	P. u. 23. hétfő – 24. péntek	P. u. 32. és 35.	
2Tessz	P. u. 25. hét		
1Tim	P. u. 26. hétfő – 27. csütörtök	P. u. 34.	P. u. 31-32.
2Tim	P. u. 27. péntek – 28. szerda	P. u. 33.	P. u. 33.
Tit	P. u. 28. csütörtök – péntek		
Filem			
Zsid	P. u. 29. hétfő – 31. kedd	Nagyböjt 1-6.	P. u. 1. Nagyböjt 1-5.
Jak	P. u. 31. szerda – 32. csütörtök		
1Pt	P. u. 32. péntek – 33. csütörtök		
2Pt	P. u. 33. péntek – 34. szerda		
1Jn	P. u. 35. hétfő – csütörtök		
2Jn	P. u. 35. péntek		
3Jn	P. u. 36. hétfő		
Júd	P. u. 36. kedd és csütörtök		

3/ Az Apostolos könyv fajtái

A) Homogén Apostolos könyvek

A hétköznapi apostoli szakaszok utólagos szerkesztése miatt az egyes helyi egyházak redakcióinak is nyomát találhatjuk a fennmaradt kéziratokban, melyek szerint léteztek lectionariumok (1.) szombat-vasárnapra, (2.) szombat-vasárnap és hétköznapra és (3.) csak hétköznapra.²⁸

Azokat az Apostolos könyveket, amelyekben csakis apostoli szakaszok találhatók *homogén* Apostolos könyveknek nevezhetjük.

B) Heterogén Apostolos könyvek

Heterogén Apostolos könyvről akkor beszélhetünk, ha az nemcsak apostoli, hanem evangéliumi és esetleg más olvasmányokat is tartalmaz.

Ugyanazokat a fajtákat különböztethetjük meg, mint a homogén Apostolos könyveknél, viszont ezeket a vegyes típusú olvasmányos könyveket általában csak a későbbi századokra datálják.

a) Apostolos-Evangéliumos könyv

Ide sorolható a már említett Sínei Szent Katalin kolostorban talált 8 darab Apostolos-Evangéliumos könyv, a *Paris gr. 375-ös*, valamint a *Vatopedi 866-os* számú kézirat is.

b) Apostolos-Evangéliumos-Profetologion

Az *Athos Philotheou 6-os* számú kézirat egy egyedi lectionarium, mivel minden típusú olvasmányt tartalmaz. Eredetét illetően Engberg azt feltételezi, hogy egy igen kicsi és szegény templom liturgikus szertartásaira készítették e kéziratot. Levezetése a következő: A templomokban meglévő homogén olvasmányos könyvekből a kiválasz-

²⁸ Csak vasárnapi szakaszokat tartalmazó ősi lectionariumot tehát mindeddig nem találtak a liturgiakutatók, a későbbiekben azonban elterjedtek a csak vasárnapi szakaszokat tartalmazó Apostolos, és Apostolos-Evangéliumos könyvek is, amelyek természetesen semmilyen antik jelleggel nem bírnak.

tott szakaszokat különféle egyházi emberek olvasták fel, vagyis (Engberg szerint) három könyv, három felolvasó. Ahol azonban az egyház szegény volt, ott csak egy felolvasó volt, és ő olvasta fel mindegyik szentírási szakaszt, jelen esetben pedig egyetlen könyvből (Athos Philotheou 6).²⁹

Engberg elmélete – véleményem szerint – nem teljesen helytálló. Egyrészt, még ha szegény is volt egy bizonyos egyház, mindig adtak arra, hogy a templom díszei, felszerelései, kegyzserei a lehető legszebbek legyenek. Ami a liturgikus könyveket illeti, a spórolás módjában általában a kisebb méret és a gyengébb minőségű pergamen volt. Erre vonatkozóan azonban csakis a kódex részletes vizsgálata alapján lehet megszemenő következtetéseket levonni.

Másrészt az olvasók száma nem annyira a templom szegénységétől függött, hanem az egyének zenei képzettségétől. Az „iskolai képzés”, vagyis egy protopszáltisz mellett tanulni a pszáltikát igenis pénzfüggő lehetett, de itt egyszerűbb éneklési módokról van szó, amelynek elsajátítása jóval kevesebb képzést igényelt. Sőt, valószínűleg a templomba járók az idősebbektől tanulták azt meg, teljesen ingyen. Azt is nehezen tudom elképzelni, hogy egy szegény helyen a felolvasók ezért a templomi szolgálatért fizetséget vártak volna. Továbbá problémásnak tartom azt is, hogy az evangéliumot ne felszentelt személy olvasta volna fel, ha pedig az összes olvasmányt a pap olvasta, akkor túlzottan bonyolulttá válik szerepe.

Mindezek alapján a könyv keletkezésének gyökerét más nyomon elindulva kell kutatni. Álláspontunk szerint, ami szintén csak hipotézis, a kódexet készíttethette egy tehetős és művelt hívő ember saját magánhasználatára vagy könyvtárába, ami aztán később Athosz hegyére került.

4/ Az Apostolos könyv szerkezete

Az Apostolos könyvben két ún. *proprium* található. Az első az Evangéliumos könyvhöz hasonlóan nem a Triódion-Pentekosztáron sorrendet követi, hanem a liturgikus évvel hozható összefüggésbe, tehát a húsvéti Szent Liturgiával kezdődik és a következő húsvéti virrasztásig tart.

A másik *proprium* pedig a szentek tiszteletéhez kötődik, ez a Menologion, ami megfelel az egyházi évnek, vagyis szeptember 1-jétől

²⁹ ENGBERG, „Les lectionnaires grecs” (12. láb.).

augusztus 31-ig tart. Ez a rész a kéziratokban sok segítséget nyújthat a paleográfiai és kódextani vizsgálat mellett a kézirat tér- és időbeli elhelyezésére, mivel ebbe a részbe helyi sajátosságú ünnepek (pl. templomszentelés) vagy szentek is bekerülhetnek.

Meg kell még említenünk egy harmadik részt is, amelyben a kisebb szentek tiszteletére, vagy egyes alkalmakra találunk apostoli szakaszokat.

Természetesen ezt a felépítést követi az *editio typica*-nak is nevezhető Római Apostolos könyv (1881),³⁰ és általában a kéziratok is, mint pl. a XI. századi *A.b. V. Praxaposztolosz*.³¹ A XII. századi *Vatopedi 866. Praxaposztolosz* kézirat mutat némi anomáliát, de az valószínűleg a restaurációs munkáknak köszönhető, amikor megkeveredhettek a részei.³²

4. Konklúzió

Az Apostolos könyv további komoly tanulmányozására igen nagy szükség van, mivel a kéziratok jelentős eltéréseket mutatnak a *textus receptus*-hoz képest, de ugyanakkor nagy hasonlóságokat a nem bizánci forrásokkal.³³

Az antik Praxaposztoloszok rubrikáinak is érdemes nagyobb figyelmet szentelni, mivel értékes információk fel nem fedett tárházát találhatjuk benne.

Egy ilyen érdekes mozzanatot tár elénk Elena Velkovska, aki négy olyan XI-XII. századi Praxaposztoloszt is talált,³⁴ amelyek bizonyos funkciókat Konstantinápolyban teljesen a pátriárka jogkörébe helyeznek, mint például a Szent Három Napban a Lábmosás, a múró-szentelés, és a megkereszteltekhez intézett katekézis. Az ikonoklazmus előtti korban viszont szintén a kéziratok tanúsága szerint mindezeket egy püspök is megtehetette. Ez is egy tanújele tehát annak, hogy az ikono-

³⁰ Lásd 1. melléklet.

³¹ Vö. VELKOVSKA, E., „Il Praxaposztolosz A.b. V di Grottaferrata”, in Parenti, S. – Velkovska, E., *Mille anni di „rito greco” alle porte di Roma. Raccolta di saggi sulla tradizione liturgica del Monastero italo-bizantino di Grottaferrata*, Grottaferrata 2004, 1-20. Szerkezetét lásd a 2. mellékletben.

³² Lásd 3. melléklet.

³³ Vö. A. WIKGREN, „Chicago Studies in the Greek lectionary of the New Testament”, in Neville Birdsall, J. – Thomson R. (edd.), *Biblical and Patristic Studies in memory of R. P. Casey*, Freiburg, 1963, 113.

³⁴ Vö. VELKOVSKA, E., „Lo studio dei lezionari bizantini” (13. láb.), 268.

klazmus miatt bizonyos funkciók átértékelődtek, amelyekről éppen a Paraxaposztosz kéziratok is beszámolnak.

G. Andreou ciprusi ortodox doktorandusz egyik cikkében, amelyben a *Paris gr. 382*-es számú Praxaposztosz kéziratát elemzi, s a cikk végén megállapítja, hogy ez az Apostolos könyv igen nagy jelentőségű, mert liturgikus rubrikái a studita szerzetesek mindennapi liturgia végzéséhez elengedhetetlen eszköz volt, sőt a fiatal szerző a studita tipikon elé helyezi annak fontosságát.³⁵

Ilyen és ehhez hasonló következtetéseket lehet tehát levonni, illetve hipotéziseket felállítani a Praxaposztosz kéziratának tanulmányozásából, és sok liturgikus probléma megoldására is számíthatunk a jövőben. De hogy ne csak a jövő várományosai legyünk, tekintsük a múltba is, amikor az Apostolos könyv Görögországban a nevelés eszközüvé vált a török megszállás alatt, és utána is hosszú ideig, minthogy ebből a könyvből oktatták az iskolákban az olvasást. Ez az eszme nem állt messze Magyar Görög Katolikus Egyházunktól sem, hisz a Mellesféle Apostolos könyv bevezetőjében a kiadás céljai között az is szerepelt, hogy a könyv mintegy tankönyvül szolgáljon a tanulóifjúság kezében.³⁶

FÜGGELÉK

I. TÁBLÁZATOK

³⁵ Vö. ANDREOU, G., „Alcune osservazioni sul menologhion del lezionario Paris gr. 382 (X sec. ex)”, in *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata* III serie n.2 (2005) 5-17.

³⁶ MELLES, E., *Vasárnapi és ünnepi Apostolok és Evangéliumok a Gör. Szert. Kath. Egyházban*, Eger 1882, 3.

I. A SZENT ÖTVENED APOSTOLI SZAKASZAI

	Vasárnap	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
1. hét	1. Húsvét ApCsel 1,1-8	2. ApCsel 1,12-17. 21-26	4. ApCsel 2,14-21	5. ApCsel 2,22-38a	6. ApCsel 2,38-43a	7. ApCsel 3,1-8	8. ApCsel 3,11-16
2. hét	14. ApCsel 5,12-20	9. ApCsel 3,19-26	10. ApCsel 4,1-10	11. ApCsel 4,13-22	12. ApCsel 4,23-31	13. ApCsel 5,1-11	15. ApCsel 5,21-32
3. hét	16. ApCsel 6,1-7	17. ApCsel 6,8-7,5a. 7,47-60	18. ApCsel 8,5-17	19. ApCsel 8,18-25	20. ApCsel 8,26-39	21. ApCsel 8,40- 9,19a	22. ApCsel 9,19b-31
4. hét	23. ApCsel 9,32-42	24. ApCsel 10,1-16	25. ApCsel 10,21-33	34. ApCsel 14,6-18	26. ApCsel 10,34-43	27. ApCsel 10,44- 11,10	29. ApCsel 12, 1-11
5. hét	28. ApCsel 11,19-30	30. ApCsel 12,12-25	31. ApCsel 12,25- 13,12	32. ApCsel 13,13-24	35. ApCsel 14,20- 15,4	36. ApCsel 15,5-12	37. ApCsel 15,35- 41a
6. hét	38. ApCsel 16,16-34	39. ApCsel 17,1-9	40. ApCsel 17,19- 28a	41. ApCsel 18,22-28	1. Áldozócsüt. ApCsel 1,1-12	42. ApCsel 19,1-8	43. ApCsel 20, 7-12
7. hét	44. ApCsel 20,16- 18a. 28-36	45. ApCsel 21,8-14	46. ApCsel 21, 26- 32	47. ApCsel 23,1-11	48. ApCsel 25,13-19	50. ApCsel 27,1- 28,1	51. és 270. ApCsel 28,1-31 1Tessz 4,13-17
Pün- kösd	3. Pünkösd ApCsel 2,1-11						

II. ÉVKÖZI APOSTOLI SZAKASZOK

	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
Pünkösd után 1. hét	229. és 197b Ef 5,8b-19; 2Kor 13,11-13	79. Róm 1,1-7. 13- 17	80. Róm 1,28-2,9	81. Róm 1,28-2,9	82. Róm 2,14-28	79/b Róm 1,7/b-12	330. Zsid 11,33- 12,2/a; 19,27- 30
Pünkösd után 2. hét	83. Róm 2,28-3,18	86. Róm 4,4-12	87. Róm 4,13-25	89. Róm 5,10-16	90. Róm 5,17-6,2	84. Róm 3,19-26	81b. Róm 2,10-16
Pünkösd után 3. hét	94. Róm 7, 1-13	95. Róm 7,14-8,2	96. Róm 8,2-13	98. Róm 8,22-27	101. Róm 9,6-19	85. Róm 3,28-4,3	88. Róm 5,1-10
Pünkösd után 4. hét	102. Róm 9,18-33	104. Róm 10,11- 11,2a	105. Róm 11,2/b-12	106. Róm 11,13-24	107. Róm 11,25-36	92. Róm 6,11-17	93. Róm 6,18-23
Pünkösd után 5. hét	109. Róm 12,4-5. 15-21	114. Róm 14, 9-18	117. Róm 15,7-16	118. Róm 15,17-29	120. Róm 16,1-16	97. Róm 8,14-21	103. Róm 10,1-10
Pünkösd után 6. hét	121. Róm 16,17-24	122. 1Kor 1,1-9	127. 1Kor 2,9-3,8	129. 1Kor 3,18-23	130/b. 1Kor 4,5-8	100. Róm 9,1-5	110. Róm 12,6-14
Pünkösd után 7. hét	134. 1Kor 5,9-6,11	136. 1Kor 6,20b- 7,12	137. 1Kor 7,12b-24	138. 1Kor 7,24-35	139. 1Kor 7,35-8,7	108. Róm 12,1-3	116. Róm 15,1-7
Pünkösd után 8. hét	142. 1Kor 9,13-18	144. 1Kor 10,5-12	145. 1Kor 10,12-22	147. 1Kor 10,28- 11,8	148. 1Kor 11,8-23a	111. Róm 13,1-10	124. 1Kor 1,10-17
Pünkösd után 9. hét	150. 1Kor 11,31- 12,6	152. 1Kor 12,12-26	154. 1Kor 13,4-14,5	155. 1Kor 14,6-19	157. 1Kor 14,26-40	113. Róm 14,6-9	128. 1Kor 3,9-17

Pünkösöd után 10. hét	159. 1Kor 15,12-19	161. 1Kor 15,29-38	165. 1Kor 16,4-12	167. 2Kor 1,1-7	169. 2Kor 1,12-20	119. Róm 15,30-32	131. 1Kor 4,9-16a
Pünkösöd után 11. hét	171. 2Kor 2,3c-15	172. 2Kor 2,14-3,3	173. 2Kor 3,4-11	175. 2Kor 4,1-12	177. 2Kor 4,13-18	123. 1Kor 1,3-9	141. 1Kor 9,2b-12
Pünkösöd után 12. hét	179. 2Kor 5,10-15	180. 2Kor 5,15-21	182. 2Kor 6,11-16a	183b. 2Kor 7,1-10a	184. 2Kor 7,10-16	125b. 1Kor 1,26-2,5	158. 1Kor 15,1-11
Pünkösöd után 13. hét	186. 2Kor 8,7-15	187. 2Kor 8,16-9,5	189. 2Kor 9,12-10,7	190. 2Kor 10,7-18	192. 2Kor 11,5-21a	126. 1Kor 2,6-9	166. 1Kor 16,13-23
Pünkösöd után 14. hét	195. 2Kor 12,10-19	196. 2Kor 12,20- 13,2	197. 2Kor 13,3-13	198. Gal 1,1-3. 20- 2,5	201. Gal 2,6-10	130. 1Kor 4, 1-5	170. 2Kor 1,21-2,4
Pünkösöd után 15. hét	202. Gal 2,11-16	204. Gal 2,21-3,7	207. Gal 3,15-22	208. Gal 3,23-4,5	210. Gal 4,8-21	132. 1Kor 4,17-5,5	176. 2Kor 4,6-15
Pünkösöd után 16. hét	211. Gal 4,22-5,10	212. Gal 5,11-21	214. Gal 6,2-10	216. Ef 1,1-9a	217. Ef 1,7-17	146. 1Kor 10,23-28	181. 2Kor 6,1-10
Pünkösöd után 17. hét	219. Ef 1,22-2,3	222. Ef 2,19-3,7	223. Ef 3,8-21	225. Ef 4,14-17	226. Ef 4,17-25a	156. 1Kor 14,20-25	183. 2Kor 6,16b-7,1
Pünkösöd után 18. hét	227. Ef 4,25-32	230. Ef 5,20-25	231. Ef 5,25-33	232. Ef 5,33-6,9	234. Ef 6,18-24	162. 1Kor 15,39-45	188. 2Kor 9,6-11
Pünkösöd után 19. hét	235. Fil 1,1-7	236. Fil 1,8-14	237. Fil 1,12-20a	238. Fil 1,20b-27a	239. Fil 1,27-2,4	164. 1Kor 15,58- 16,3	194. 2Kor 11,31- 12,9
Pünkösöd után 20. hét	241. Fil 2,12-16a	242. Fil 2,16b-23	243. Fil 2,24-30	244. Fil 3,1-8	245. Fil 3,8-19	168. 2Kor 1,8-11	200. Gal 1,11-19
Pünkösöd után 21. hét	248. Fil 4,10-23	249. Kol 1,1-3a. 6c- 11	251. Kol 1,18-23	252. Kol 1,24-2,1a	253. Kol 2,1-7	174. 2Kor 3,12-18	203. Gal 2,16-20
Pünkösöd után 22. hét	255. Kol 2,13-20	256. Kol 2,20-3,3	259. Kol 3,17-4,1	260. Kol 4,2-9	261. Kol 4,10-18	178. 2Kor 5,1-10a	215. Gal 6,11-18

Pünkösöd után 23. hét	262. 1Tessz 1,1-5	263. 1Tessz 1,6-10	264. 1Tessz 2,1-8	265. 1Tessz 2,9-14a	266. 1Tessz 2,14-20	185. 2Kor 8,1-5	220. Ef 2,4-10
Pünkösöd után 24. hét	267. 1Tessz 2,20-3,8	268. 1Tessz 3,8b-13	269. 1Tessz 4,1-12	271. 1Tessz 4,18-5,10	272. 1Tessz 5,9-13. 24-28	191. 2Kor 11,1-6	221b Ef 2,14-22
Pünkösöd után 25. hét	274. 2Tessz 1,1-10	274b. 2Tessz 1,10-2,2	275. 2Tessz 2,1-12	276. 2Tessz 2,13-3,5	277. 2Tessz 3,6-18	199. Gal 1,3-10	224. Ef 4,1-7
Pünkösöd után 26. hét	278. 1Tim 1,1-7	279. 1Tim 1,8-14	281. 1Tim 1,18-20; 2,8-15	283. 1Tim 3,1-13	285. 1Tim 4,4-8. 16	205. Gal 3,8-12	229. Ef 5,8b-19
Pünkösöd után 27. hét	285c. 1Tim 5,1-10	286. 1Tim 5,11-21	287. 1Tim 5,22-6,11a	289. 1Tim 6,17-21	290a. 2Tim 1,1-2. 8-18	213. Gal 5,22-6,2	233. Ef 6,10-17
Pünkösöd után 28. hét	294. 2Tim 2,20-26	297. 2Tim 3,16-4,4	299. 2Tim 4,9-22	300b. Tit 1,5b-14	301. Tit 1,15-2,10	218. Ef 1,16-23	250. Kol 1,12-18
Pünkösöd után 29. hét	308. Zsid 3,5-11. 17-19	310. Zsid 4,1-13	312. Zsid 5,11-6,8	315. Zsid 7,1-6	317. Zsid 7,18-25	221. Ef 2,11-23	257. Kol 3,4-11
Pünkösöd után 30. hét	319. Zsid 8,7-13	321. Zsid 9,8-23	323. Zsid 10,1-18	326. Zsid 10,35-11,7	327. Zsid 11,8-16	228. Ef 5,1-8a	258. Kol 3,12-16
Pünkösöd után 31. hét	329. Zsid 11,17-31	333. Zsid 12,25-27. 13,22-25	50. Jak 1,1-18	51. Jak 1,19-27	52. Jak 2,1-13	249. Kol 1,1-6	280b. 1Tim 1,15-17
Pünkösöd után 32. hét	53. Jak 2,14-26	54. Jak 3,1-10	55. Jak 3,11-4,6	56. Jak 4,7-5,9	58. 1Pt 1,1-2,10	273. 1Tessz 5,14-23	285b. 1Tim 4,9-15
Pünkösöd után 33. hét (Vámos és farizeus)	59. 1Pt 2,21-3,9	60. 1Pt 3,10-22	61. 1Pt 4,1-11	62. 1Pt 4,12-5,5	64. 2Pt 1,1-10	293. 2Tim 2,11-19	296. 2Tim 3,10-15

Pünkösöd után 34. hét (Tékozló fiú)	66. 2Pt 1,20-2,9	67. 2Pt 2,9-22	68. 2Pt 3,1-18	69. 1Jn 1,8-2,6	70. 1Jn 2,7-17	288. 1Tim 6,11b-16	135. 1Kor 6,12-20
Pünkösöd után 35. hét (Húshagyó)	71. 1Jn 2,18-3,8	72. 1Jn 3,9-22a	73. 1Jn3,21-4,11	74. 1Jn 4,20-5,21	146. 2Jn 1,1-13	146. és 270. 1Kor 10,23-28; 1Tessz 4,13-17	140. 1Kor 8,8-9,2
Pünkösöd után 36. hét (Vajhagyó)	76. 3Jn 1,1-15	77. Jud 1,1-10	*113. Róm 14,6-9	78. Jud 1,11-25	*229. Ef 5,8b-19	115. és 213. Róm 14,19-23. 16,25-27; Gal 5,22-6,2	112. Róm 13,11b- 14,4

III. NAGYBŐJTI ÉS NAGYHETI APOSTOLI SZAKASZOK

	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
1. hét	129. 1Kor 3,18-23	97. Róm 8,14-21	177. 2Kor 4,13-18	119. Róm 15,30-32	282. 1Tim 2,1-7	303. és 292. Zsid 1,1-12 2Tim 2,1-10	329b. Zsid 11,24-26. 32-40
2. hét	116. Róm 15,1-7	214. Gal 6,2-10	183. 2Kor 6,16b-7,1	144. 1Kor 10,5-12	110. Róm 12,6-14	309. és 270. Zsid 3,12-16; 1Tessz 4,13-17	304. Zsid 1,10-2,3
3. hét	227. Ef 4,25-32	241. Fil 2,12-16a	224. Ef 4,1-7	257. Kol 3,4-11	228. Ef 5,1-8	325. és 270. Zsid 10,32-37; 1Tessz 4,13-17	311. Zsid 4,14-5,6
4. hét	240. Fil 2,5-11	125. 1Kor 1,18-24	203. Gal 2,16-20	213. Gal 5,22-6,2	296. 2Tim 3,10-15	313. és 270. Zsid 6,9-12; 1Tessz 4,13-17	314. Zsid 6,13-20
5. hét	108. Róm 12,1-3	225. Ef 4,14-17	226. Ef 4,17-25a	227. Ef 4,25-32	179. 2Kor 5,10-15	322. és 320. Zsid 9,24-28; Zsid 9, 1-7	321b. Zsid 9,11-14
6. hét	258. Kol 3,12-16	273. 1Tessz 5,14-23	224b Ef 4,7-13	209. Gal 4,4-7	220. Ef 2,4-10	333b. Lázár Zsid 12,18-13,8	247. Virágvas. Fil 4,4-9
	Nagyhétfő	Nagykedd	Nagyszerda	Nagycsütörtök	Nagypéntek	Nagyszombat	Húsvétvas.
7. hét	26. ApCsel 10,34-43	216. Ef 1,1-9a	126. 1Kor 2,6-9	149. 1Kor 11,23-32	nincs	91. Róm 6,3b-11	1. ApCsel 1,1-9

II. MELLÉKLETEK

1. Melléklet

A Római Apostolos könyv (1881) szerkezete

I. Változó részek

1. Húsvétől Pünkösdig: Apostolok Cselekedetei (9-59),
2. Első időszak: Pünkösdhétfőtől 10. szombatig Apostolok levelei / Pál levele (60-104),
3. Második időszak: 10. vasárnaptól 18. szombatig (105-137),
4. Harmadik időszak: 18. vasárnaptól 26. szombatig (138-168),
5. Negyedik időszak: 26. vasárnaptól 34. szombatig (169-208),
6. Ötödik időszak: Triodion (A Tékozló fiú vasárnapjától Nagyszombatig) (209-238).

II. Állandó részek

7. A Menologion apostoli szakaszai:
 - Szeptember: (239-252),
 - Október: (252-261),
 - November: (261-272),
 - December: (273-285),
 - Január: (285-298),
 - Február: (298-301),
 - Március: (302-304),
 - Április: (304-306),
 - Május: (306-310),
 - Június: (310-314),
 - Július: (315-321),
 - Augusztus: (321-327).

III. Közös részek

8. Különböző szertartásokra: (Templomszentelés, Keresztelés, Házasság, Temetés) 328-332.

2. Melléklet

Az A.b. V. Praxaposztolosz szerkezete

I. Változó részek

1. Húsvétől Pünkösdig (ff. 1^r-76^f),
2. Pünkösd utáni időszak (ff. 76^f-123^f),
3. Nagyböjt előtti és a Nagyböjt időszak (ff. 123^f-148^f).

II. Állandó részek (Menologion)

4. Szeptember (ff. 149^v-164^v),
5. Október (ff. 164^v-171^v),
6. November (ff. 171^v-180^v),
7. December (ff. 180^v-193^f),
8. Január (ff. 193^f-205^f),
9. Február (ff. 205^f-209^v),
10. Március (ff. 209^v-215^v),
11. Április (ff. 215^v-217^v),
12. Május (ff. 217^v-223^v),
13. Június (ff. 223^v-229^f),
14. Július (ff. 229^f-234^f),
15. Augusztus (ff. 234^f-241^f).

III. rész

16. Közös részek (241^f-245^v).

3. Melléklet

A Vatopedi 866. Praxaposztolosz szerkezete

I. Változó részek

1. Húsvétől Pünkösdig (ff. 4^r-48^v).

II. Állandó részek

2. Szeptember (ff. 48^v-59^v),
3. Október (ff. 60^r-71^r),
4. November (ff. 71^r-77^v),
5. December (ff. 78^r-101^v),
6. Január (ff. 102^r-120^b),
7. Február (ff. 120^r-125^v),
8. Március (ff. 125^v-129^v),
9. Április (ff. 129^v-131^v),
10. Május (ff. 131^v-137^b),
11. Június (ff. 137^r-147^v),
12. Július (ff. 147^v-151^v),
13. Augusztus (ff. 151^v-159^r).

III. Változó részek

14. Nagyböjt előtti és a nagyböjti időszak (ff. 159^r-192^v).

IV. Közös részek

15. Közös részek: (ff. 192^v-205^v).

V. Változó részek

16. Nagyhét (ff. 206^r-282^v).

BOHÁCS BÉLA

AZ APOSTOLOS KÖNYV SZLOVÁKIÁBAN

TARTALOM: Előszó; I. Az apostolos könyv az Eperjesi egyházmegye alapításától 1950-ig; 1. Az Eperjesi egyházmegye; 2. A püspöki könyvtár apostolos könyvei; 1/ A könyvtári apostolos könyvek bemutatása; 2/ *Книга дѣянійъ свѣтыхъ апостолъ* 1719; 3. Parókiákról begyűjtött apostolos könyvek; 4. Az Izbornik(ok) mint apostolos könyv; 1/ *Великѣй церковный изборникъ*; 2/ Chvalite Hoszpoda 1937; 3/ Chvalite Hoszpoda 1975; 5. A Lembergi *Лѣтопись* 1905-ös kiadása; II. Az apostoli Szentszék kiadványai; III. A szlovák nyelvű kiadások; 1. Gréckokatolický lecionár 1974; 2. Liturgické čítania na neделе a sviatky celého roka 1986; 3. Liturgické čítania na všedné dni celého roka; Befejezés.

Előszó

Örömmel veszek részt ezen a nemzetközi szimpozionon két okból is. Az első az, hogy Melles Emil nevével már kiskoromban találkoztam. Szülőfalum, Zétény, nem messze van Kisdobrától, ahol ő működött, s az idősebb hívek és lakosok különböző összefüggésekben akkor még emlegették a nevét. A másik ok pedig annak a megismerése, hogy az apostolos könyvnek az Eperjesi egyházmegyében is érdekes fejlődési története van.

Az első két pontban összefoglaltakat nevezhetjük az apostolos könyv ószláv nyelvű időszakának, a harmadik pontban összefoglaltakat pedig nevezhetjük az apostolos könyv szlovák nyelvű időszakának.

I. Az apostolos könyv az Eperjesi egyházmegye alapításától 1950-ig

1. Az Eperjesi egyházmegye

Az Eperjesi görög katolikus püspökséget VII. Pius pápa alapította 1818. szeptember 22-én kelt „Relata semper” kezdetű bullájával.¹

¹ ŠTURÁK, P., *Dejiny Gr. kat. cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989*, Prešov 1999, 27.

A püspökség területén 194 parókia alakult 148.978 hívővel.² – A pápai alapító levél felsorolja az alapítási és szervezési irányelveket, de liturgikus útmutatásra nem találunk benne még csak utalást sem. Az egyházmegye első püspöke Tarkovics Gergely volt. Az egyházmegye alapítása utáni harmadik évben – 1821-ben – egyházmegyei zsinatot hívott össze. Mivel az említett zsinat határozatai eltűntek, és ezidáig sem kerültek elő, csak feltételezzük, hogy a zsinat a már létező³ liturgikus rendet fogadta el. Természetesnek tartjuk, hogy az új egyházmegye átvette a használatban lévő liturgikus könyveket is, amelyekhez az apostolos könyvet is soroljuk.

2. A püspöki könyvtár apostolos könyvei

Jelenleg a püspöki könyvtár leltárkönyvében hat különböző apostolos könyv van bejegyezve: két kéziratos apostolos könyv, két nyomtatott apostolos könyv, két nyomtatott könyv viszont elveszett.⁴ A meglevő könyvek:

ἀποστολῶν, manuscriptum.⁵

ἀποστολῶν, manuscriptum.⁶

ДѢЛАНІЯ ПОСЛАНИЙ СВЯТЫХ АПОСТОЛῶН, Moszkva, 1719.⁷

Aposztoli i evangelia na vesz hod nedeljam i prazdnikam, Vjedeň, 1855.⁸

1/ A könyvtári apostolos könyvek bemutatása

A legrégebb a két kéziratos egyházi ószláv apostolos könyv. A kéziratosokat szakutatók még nem elemezték, ezért ma nehéz megállapítani keletkezésük időpontját. A parókiáinkról a tizenhetedik századból már több apostolos könyvet gyűjtött be a Püspöki hivatal. Így fel lehet

² BOHÁCS, B., *Dr. Russnák Miklós a liturgikus megújulás híve és az eperjesi liturgikus hagyomány őrzője*, Nyíregyháza, 2004, 9.

³ A Munkácsi egyházmegye liturgikus rendjét, amelyiknek addig a része volt.

⁴ A könyvtár 1950-től 1995-ig állami gondozásban volt. A könyveket el is szállították eredeti helyükről. Feltehetőleg az elszállítás, és a visszaszállítási időszak között tűntek el a könyvek, amelyek az 1975-ös és 5492 szignatúrával rendelkeztek.

⁵ Eperjesi püspöki könyvtár: szg. 8404.

⁶ Eperjesi püspöki könyvtár: szg. 3065.

⁷ Eperjesi püspöki könyvtár: szg. 3358.

⁸ Eperjesi püspöki könyvtár: szg. 5562.

tételezni, hogy az apostolos könyv másolására esetleg a korábbi időszakban volt szükség. A pontosítás azért lehetetlen, mert hiányoznak a címlapok és a hátlapok is, és semmi más bejegyzést sem tartalmaz a két kézirat. A két könyv tartalmazza az Apostolok cselekedeteit és leveleit. A szöveg nincs fejezetekre és versekre osztva sem, csak a bekezdések vannak feltüntetve az egyes napokra, ünnepekre és vasárnapokra. Az egyes könyvek címei a bekezdések számai, valamint minden más utalás vörös színnel van írva, míg maga a szöveg fekete színű írással van lemásolva. Mindkét apostolos könyv, hiányosan ugyan,⁹ de tartalmazza az apostoli szakaszok olvasásának a rendjét az egész liturgikus évré.

2/ Книга дѣланїа свѣтыхъ апостолъ 1719

Ez az apostolos könyv Moszkvában jelent meg nyomtatásban és károsodás nélkül fenn is maradt. A bevezetőben található megjegyzés alapján tudjuk, hogy 1691-ben egy Izaiás nevezetű szerzetes jegyezte be az apostolos könyvbe a fejezeteket és a verseket is. A bekezdések természetesen megmaradtak. A bevezető után következik a könyvek sorrendje: Apostolok cselekedetei, a hét katolikus levél és Szent Pál tizenégy levele.

Az utolsó rész tartalmazza az apostol olvasására vonatkozó utasítást. Ezen kívül megtalálhatók még benne az antifónákra vonatkozó utasítások, prokimenek, az Allelujával énekelt versek és az áldozási versek is.

3. Parókiákról begyűjtött apostolos könyvek

A gyűjtés nemrég kezdődött és még folyamatban van, karöltve a Szlovák Tudományos Akadémia szlavisztikai osztályával. Idáig (2007) a begyűjtött anyag között öt darab apostolos könyv található:

ἀποστολῶν – Štefurov – manuscriptum.¹⁰

ἀποστολῶν, Ёнов 1639, Štefurov.¹¹

ἀποστολῶν, Ёнов 1654, Valkovce.

⁹ Elvesztek az oldalak.

¹⁰ Hiányzik a fedő és hátlap is, nem tudunk évszámot feltüntetni.

¹¹ A fedőborítékra ez a kéziratossági információ került: 1854. szeptember 14-től Danko Andrij, éneklész. Tehát 1854-ben a könyvet még biztosan használták.

ἀπόστολος, Έρον 1719, Štefurov.
ἀπόστολος, Počajev 1783.¹²

A felsorolt apostolos könyvek fényes bizonyítékai a liturgikus előírások betartásának a szent olvasmányokat illetően, valamint a hívek lelki igényének kielégítéséről. Az itt szereplő apostolos könyvek a hagyományos beosztást követik.

Az ószláv apostolos könyvek egyházmegyéink területein általános használata a 19. század végéig tarthatott, bár még a 20. század első feléből is bizonyítható az ószláv apostolos könyv használata, ha nem is általánosan.¹³

4. Az Izbornik(ok) mint apostolos könyv

Az első Izbornik könyvek egyházmegyéink területein a 19. században jelentek meg nyomtatásban. A reggeli istentisztelet, a szent liturgia és az alkonyati istentiszteleten kívül, kezdték tartalmazni a vasárnapi, ünnepi, alkalmi, halotti és a szentek közös apostoli szakaszait is. Három Izbornik bemutatása következik.

1/ Великѣй церковный изборник¹⁴

Tartalmazza a felolvasó részére a vasárnapokra (167-178. o.) az ünnepekre, a szentek közös tiszteletére (872-926. o.), a jó kérelmi szándék apostolát és egy (188. o.) halotti apostoli szakaszt is (189. o.).¹⁵

¹² Nem tudjuk, melyik parókián használták. A hátulsó fedőlapon van egy bejegyzés a hét napjaira előírt halotti apostolok bekezdéseivel és a minden jó kérelmi szándék apostolának a szakasz számával. Két dátum és egy név is található a hátlapon: 1931. május 22. és a másik dátum: 1932. március 10. A bejegyző neve: Gladis János. Nem írja ugyan, hogy éneklész lenne, de szinte biztosra vehető, hogy a feltüntetett években az ismeretlen parókián az apostolos könyvet még használták.

¹³ Lásd a 13. sz. lábjegyzetet. 13. sz. l.

¹⁴ Uzgorod 1992. A munkácsi püspökök: Pásztély János 1885-ben, Gebej Péter 1925-ben és Szemedi János pedig 1992-ben hagyták ismételen jóvá és engedélyezték nyomtatásukat. Az utolsó kiadás a 261/1992. számú, 1992. március 31-i engedély alapján jelent meg. Az eperjesi püspökök közül Gaganyecz József 1886-ban, dr. Vályi János pedig 1909-ben járultak hozzá a kiadáshoz.

¹⁵ Nem közli az Ingyenes orvos vértanúk és a Krisztusért balgatók apostolát.

2/ Chvalite Hozzpoda 1937¹⁶

A szövege ószláv nyelven van, de latin betűs átírásban. Tartalmazza a felolvasó részére a vasárnapi (117-137. o.) és az ünnepi szakaszokat, amelyek az egyes ünnepeknél található meg. Ezeken a szakaszokon kívül még öt különböző szándékra található benne az apostoli szakasz, valamint a hét minden napjára előírt halotti szakaszok. Nem tartalmazza a szentek közös tiszteletére előírt szakaszokat.

3/ Chvalite Hozzpoda 1975¹⁷

A szövege ószláv nyelven van, de latin betűs átírásban. Ez a kiadás annyiban különbözik az apostoli szakaszokban az előző (1937-es) kiadástól, hogy tartalmazza a szentek közös tiszteletére előírt apostoli szakaszokat is.

5. A Lembergi Лѣтторгѣкон 1905-ös kiadása

Az 1881-ben tartott Lembergi zsinat határozata alapján jelent meg ez a Liturgikon. Három püspök hagyta jóvá: Septickij András lemerbergi metropolita, Csehovics Konstantin, Peremisl püspöke és Chomisin Gergely, Sztaniszlavov püspöke.

Hosszú megnevezése egyben felfedi a tartalmát is:

Лѣтторгѣкон сѣръчь Слѣжебникъ содерѣащѣ въ себѣ по чинѣ стѣа каѡліческа востѡчна Цѣркве літургін стѣх отць нашіхъ Иоанна Златоѡстаго, Васііа Великаго, и Григоріа Двоеслова, папы Римскаго со всіми слѣбамн недѣльними, ѣжеднѣвными, праздничными и обцими сѣтими.¹⁸

Fordítása: „Liturgikon, vagyis szolgálati könyv, amely tartalmazza a keleti szentegyház atyáinak liturgiáit, Aranyszájú szent János, Nagy Szent Bazil és Dialogosz Szent Gergely

¹⁶ Prešov: Petra kiadó. Imprimatur: + Pál püspök, 4000/136 sz. 1936. november 7.-én.

¹⁷ Trnava 1975.

¹⁸ **Инстѣтѣ Стяврпийскѣй, Лѣтѣ 1905.**

római pápa szerint, és minden vasárnapi, hétköznapi, ünnepi szolgálatot és a szentek közös szolgálatát”.

A Liturgikon valóban pontosan tartalmazza a napi előírást a változó szövegekkel együtt, beleértve az apostol és az evangélium szövegét is. Mivel az Eperjesi egyházmegye a liturgikus könyveit többnyire Lembergől szerezte be, ez a kiadású Liturgikon is nagyon sok helyen volt gyakorlati használatban.¹⁹ Lehetséges, hogy ez a Liturgikon is segített az Apostolos könyv használatból való kiszorításában, mivel minden keresés és esetleges átugrások nélkül hozta minden napra az apostol szövegét.

II. Az Apostoli Szentszék kiadványai

Az apostoli Szentszék 1953-ban jelentette meg az **Избранная чѣна апостольскѣа на недѣли, праздники и различныа потрѣбы**.²⁰

Ez az apostolos könyv valóban a vasárnapi, ünnepi és a különböző alkalmakra való kiválasztott apostoli szakaszokat tartalmazza. Szlovákiában nem volt használatban.²¹

Ugyanúgy nem került használatba az 1957-ben kiadott teljes **апостоль**²² sem, mert a bizánci szertartású katolikus egyház nyilvánosan nem működhetett.

A hivatalos **апостоль** könyv a harmadik oldalon lévő tartalomjegyzék szerint ezeket a fejezetekre, versekre és szakaszokra felosztott újszövetségi könyveket tartalmazza:

Az Apostolok cselekedeteit
Szent Jakab apostol levelét
Szent Péter első levelét
Szent Péter második levelét
Szent János első levelét
Szent János második levelét

¹⁹ 1974-ben lettem áldozópappá szentelve, és a nyolcvanas évek feléig végeztem a liturgiákat az 1905-ös leMBERGI Liturgikonból.

²⁰ Róma 1953.

²¹ A könyv 1953-ban, jelent meg, amikor a szlovákiai görög katolikus egyházat már három éve törvénytelennek nyilvánította a kommunista hatalom, és likvidálta.

²² *Apostol*, Róma 1957, Grottaferrata.

Szent János harmadik levelét

Szent Júdás levelét

Szent Pál apostol tizennégy különböző levelét:

A Rómaiaknak írt levelet

A Korintusiaknak írt első levelet

A Korintusiaknak írt második levelet

A Galatáknak írt levelet

Az Efezusiaknak írt levelet

A Filipieknek írt levelet

A Kolosszeieknek írt levelet

A Tesszalonikaiaknak írt első levelet

A Tesszalonikaiaknak írt második levelet

A Timóteusnak írt első levelet

A Timóteusnak írt második levelet

A Titusznak írt levelet

A Zsidóknak írt levelet.

Ezek után következik egy új fejezet:

„Utasítás az antifónákról, prokimenekről és az apostol olvasásának a rendjéről az év minden hetére”.

Az „Utasításnak” nyolc összetevője van:

Húsvét vasárnapjától Vajhagyó vasárnapig.

A szent Negyvened szombatjai és vasárnapjai és a Nagyhét csütörtöke, péntekje és szombatja. A tizenkét hónap. Utasítás minden ünnep és szentnek a napjához, apostol, prokimen versek az Allelujához és áldozási vers a liturgián.

A nyolc feltámadási hang tropárja, kondákja, prokimenje, allelujás és áldozási versei.

A hétköznapi szolgálat (hétfő – szombat).

A szentek közös szolgálat.

Apostolok az elhunytak nyugalmaért a hét egyes napjaira.

Különböző alkalmakra való prokimenek, apostolok és allelujás versek (21 alkalomra).

Adalék formájában jelenik meg befejezésként a „Szent liturgia rendje” az éneklész-kántor számára. A pap szövegei csak a két kezdő, esetleg a két végződő szóra szorítkoznak. A kántor szövege viszont teljesen megvan.

Az „Utasítás” minden egyes része előírja a kántor számára a megfelelő nap, vasárnap, ünnep vagy a különböző alkalmak változó részeit: az antifónákat, bemeneti verseket, tropárokat, kondákokat,

prokimeneket, az apostoli szakasz bekezdését, az allelujás és áldozási verseket.

Az Eperjesi egyházmegyére nézve a Római Szentszék által jóváhagyott és kiadott apostolos könyv kötelező kiadás. Mivel 1955-ben az Egyházmegye hivatalosan és nyilvánosan nem működhetett, nem hogy csak nem tudta a hivatalos kiadást használatba venni, de még csak meg sem tudtak vele ismerkedni, mert lehetetlen volt behozni az ország területére.²³ Csak a „prágai tavasz” tette lehetővé 1968-ban, hogy az Egyházmegye ismét hivatalosan kezdett működni. Ebben az időszakban jutott hozzá az Egyházmegye a Szentszék által kiadott Apostolos könyvhöz.²⁴ Azóta van használatban az Egyházmegyében azokon a parókiákon, ahol ószláv nyelven végzik a szertartásokat.

A különböző ószláv Apostolos könyvek használata az Eperjesi egyházmegyében méltán élte meg az Egyházmegye alapítása után 137 évvel a Szentszék által kiadott „editio typica” ószláv apostolos könyvét. Sajnos, az Egyházmegye nem tudta felkészülve fogadni, mert a Római Szentszékhez való hűségéért törvényen kívül volt helyezve és nyilvánosan nem működhetett.

III. A szlovák nyelvű kiadások

A 18 év után történő nyilvános és hivatalos működés új kihívások elé állította az egész Eperjesi egyházmegyét: a vezetőséget, papságot és a híveket is. E kihívások egyike volt a hivatalos szlovák nyelv használata a bizánci szertartásban is. Sok hívónk a 18 év alatt a latin szertartásokra járt, tartva az egységet Rómával, de nélkülözve a saját szertartását. Megélték a Zsinat liturgikus változtatásait – főleg a nemzeti nyelv terén – a latin szertartásban. A nyelvi változást a hívő elvárta a saját templomában is, főleg ahol a falvak szlovák nyelvűek voltak. A ruszin és magyar helyeken e kihívás nem volt érezhető, mert a ruszin helyeken maradt az ószláv egyházi nyelv a magyar helyeken pedig már megvolt az anyanyelvű szertartás.

²³ Az egyházmegye megyéspüspöke segédpüspökével és sok paptestvérükkel együtt a börtönökben szenvedtek, mások száműzetésben voltak a cseh határvidéken, sok esetben a hívők is.

²⁴ 1968-ban sok parókia kapott a Keleti Kongregációtól ószláv Liturgikont, Csaszoszlovot, Trebniket (1926-os kiadást), apostolos és evangéliumos könyvet is. Ugyanúgy a kisapok is (jómagam is közéjük tartoztam).

1. Gréckokatolícky lecionár 1974²⁵

Az Egyházmegye segíteni akarván a helyzetet, kiadott egy apostoli és evangéliumi szakaszokat tartalmazó könyvet. A könyv tartalmazza az egyházi év apostoli (és evangéliumi) szakaszait a vasárnapokra, ünnepekre, a szentek közös tiszteletére, a különböző szándékokra, a hét napjaira és a halotti szakaszokat is a hét minden napjára. A kiadás a *Gréckokatolícky lecionár – Görögkatolikus olvasmányok* címmel jelent meg. Mint a címe is mondja, nem tartja magát apostolos könyvnek, hanem csak az olvasmányok könyvének.

2. Liturgické čítania na nedele a sviatky celého roka 1986²⁶

Liturgikus olvasmányok az év vasárnapjaira és ünnepeire – Az apostoli olvasmányokon kívül tartalmazza az evangéliumi szakaszokat is. Bevezető számozással nincsenek megjelölve az olvasmányok, hanem fejezetek és versek jelölik őket. A kötet tartalmazza az antifónákat, bemeneti verseket, tropárokat, kondákokat a prokimeneket, magasztalásokat és az áldozási verseket is. A könyv a latin szertartás mintájára a három éves ABC ciklust vezeti be. „E könyv használata a szlovák parókiákon kötelező”²⁷

A könyv beosztása a következő:

– A Szent Ötvened olvasmányai a fényes héttel együtt.

Következőt hozza az apostoli (és evangéliumi) szakaszokat a három évi ciklus szerint. Kivétel a Menybemenetel, Pünkösöd és Úrnap utáni utóünnepek időszaka,²⁸ ahol csak egy apostoli szakasz található. A Pünkösöd utáni 29 vasárnap Krisztus Király vasárnapjával zárul. Itt is be van tartva a három évre való felosztás.

– A Vízkereszt előtti vasárnaptól a nagyszombatig terjedő rész, szintén betartja a három évi felosztást.

²⁵ *Gréckokatolícky lecionár*, Trnava 1974, 149 oldal. Imprimatur 1972. január 27-én a 171/72 szám alatt lett engedélyezve az Eperjesi görög katolikus ordinariátus által.

²⁶ *Liturgické čítania na nedele a sviatky celého roka*, Trnava 1986. Imprimatur: Ján Hirka, ap. adm. Prešov 5. júla 1985, č. j. 724/85.

²⁷ *Liturgické čítania*, Trnava 1986, 5.

²⁸ Érdekes, hogy az összeállító az utóünnepek hétköznapjait is ide sorolta, mert a könyv címe szerint csak a vasárnapi és ünnepi olvasmányok találhatók meg benne.

– Az év ünnepei szeptember – augusztusi részben nincs három évi ciklus: egy apostol és egy evangélium van. Nagyon ritkán található két apostol vagy evangélium.²⁹

Érdekessége a könyvnek, hogy a feltámadási nyolc hang mellé nyolc különböző antifóna szövegeit közli.³⁰

3. Liturgické čítania na všedné dni celého roka³¹

Liturgikus olvasmányok az év hétköznapjaira 1990 – A könyv a heti olvasmányokat közli hat csoportosításban. A már említett latin behatás alapján itt is igyekszik legalább két apostolt közölni. Az apostolok az 1-es a 2-es számmal vannak megjelölve. A páratlan számúakat a páratlan (1) években, a páros számúakat (2) pedig a páros évszámú években kell olvasni.³² A könyv érdekessége még, hogy olvasmányi szakaszokat közöl a Jelenések könyvéből is.³³

A hat csoportosítás a következő:

a) A húsvéti időszak hétköznapjai a Tamás vasárnap utáni héttől a Vakon született vasárnapja utáni hétig. Ebben az időszakban csak egy apostol van.

b) A Pünkösdi utáni 29 vasárnap utáni hetekre, mindig két (1. és 2.) apostol van feltüntetve.

c) A Karácsony előtti³⁴ és a Vízkereszt utáni³⁵ időszak hétköznapjainak olvasmányai a Zakeus vasárnapja utáni héttel.

d) A Böjti olvasmányok a Vámos és farizeus vasárnapja utáni héttől Nagyszombatig hozzák a hétköznapjainak apostoli szakaszokat. Ebben az időszakban is csak egy apostol van.

e) Különböző szándékú liturgiák apostolai (11 szándék). Ezeknél 1-től 4-ig van az apostolok száma, és szabadon lehet közülük választani.

²⁹ Pl. december 8-án.

³⁰ 1. hang: Zsolt 66,67; 2. hang: Zsolt 19. és 66; 3. hang: Zsolt 42 és 41; 4. hang: Zsolt 16,63; 5. hang: Zsolt 118,116; 6. hang: Zsolt 113,111; 7. hang: Zsolt 144,84; 8. hang: Zsolt 17,1; 17, 2. Ezekon kívül még a szenteknek is különböző antifónáik vannak.

³¹ *Liturgické čítania na všedné dni roka*, Trnava 1990. Imprimatur: Ján Hirka, apost. adm. Prešov, 20. 6. 1988. č. 481/88.

³² Fontos megjegyzés a *Liturgické čítania* 37. oldalán.

³³ Pl. A. Mindenszentek vasárnapja utáni hét első három napjára.

³⁴ Az Ősatyák és a Szentatyák vasárnapjait követő hetek.

³⁵ A Vízkereszt utáni négy vasárnapot követő hetek.

f) A szentek közös tiszteletének az olvasmányai (14 közös). Ezekben az esetekben 1-től 6-ig terjedő különböző apostoli szövegből lehet apostolt választani.

E két könyv liturgikus használatát az apostoli Szentszék tiltotta. „Amit nem hagy jóvá a Keleti Egyházak Kongregációja, nem lehet használni. A Liturgické čítania liturgikus használata tiltatik.”³⁶

Befejezés

Ma tehát ugyanott állunk, mint 1968-ban, hogy nincs megfelelő szlovák nyelvű *Apostolos könyvünk*. Az apostoli szakaszokat immár egy év híján negyven éve a teljes Újszövetségből olvassuk, vagy méginkább a legújabban kiadott teljes Ó- és Újszövetségi Szentírásból.

A Szlovákiai két görög katolikus egyházmegye közös liturgikus bizottsága azonban már dolgozik a Szentszék által kiadott Apostol fordításán. A munka több mint háromnegyed része készen áll. Mi, Szlovákiai görög katolikusok remélhetjük, hogy 40 éves megújulásunk jubileumán (2008) az éneklészek már ebből a Szentszék által jóváhagyott Apostolos könyvből éneklik majd szlovák nyelven az apostoli szakaszt.

³⁶ Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus. Prot. N. 45/78. A görög katolikus püspökség levéltári száma: 2544/96.

PALLAI BÉLA

MELLES EMIL ÉLETRAJZA

Melles Emil 1857. március 16-án született Napkoron. Az anyakönyvi bejegyzés szerint szülei Melles Demeter és Karczub Jolán (mindketten görög katolikusok) három nap múlva meg is keresztelték. A középiskolát/gimnáziumot Ungváron és Szatmárnémetiben, a teológiát Ungváron és Esztergomban végezte. 1878. augusztus 1-jétől Pászthelyi Kovács János munkácsi püspök titkáráként dolgozik, aki egy év múlva 1879. december 3-án pappá szenteli. 1881 április végéig mellette is marad. Egészségi okokból Kis-Dobrára (Zemplén) megy, 1899. január 1-ig ottani parókusként működik, időközben, 1890-től a bodrogi kerület esperese.

Ifjú korától kezdve a magyar liturgia bevezetéséért küzdött. Az ungvári „Kelet” című újságban 1888-tól számos cikke és tanulmánya jelent meg, amelyekben szorgalmazta, hogy minden magyar egyházközösségben vezessék be a magyar liturgikus nyelvet. Ennek feltételeit a maga részéről magyar nyelvű egyházi kiadványokkal akarta megteremteni, melyekben egyrészt a görög szertartást ismerteti és magyarázza, másrészt a szertartások szövegét, énekeit közli magyarul.

1899. január 1-től Firczák Gyula munkácsi püspök kinevezi Szatmárnémeti parókussá, 1900-ban pedig már Szatmári főesperes.¹ A szatmárnémeti István téren, annak déli oldalán található újnémeti görög katolikus templomot és paplakot, 1900-ban közadakozásból, könyöradományokból és a város hozzájárulásával ő építtette újjá.² Szatmárra érkezésekor nyomban átszervezi az egyházközösség képviselőtestületét. „A szatmárnémeti gör. szert. kath. Hitköztség” részére önkormányzati szabályzatot szerkesztett, püspöki jóváhagyással, a városi tanácsnak is be-terjesztette, elfogadtatta.³

¹ Más forrás szerint 1899. július 13-án káptalanon kívüli szatmári főesperes.

² Az eredeti templom fából készült, és ennek helyére görög kereskedők építtették a kőtemplomot 1690-ben. Vö. BOROVSZKY, S., *Szatmár vármegye*, Budapest.

³ Szövege megtalálható a Szatmári Szent Miklós görög katolikus parókia irattárában.

A görög katolikus magyarok 1900. évi római zarándoklatával kapcsolatban, amikor a Görög Szerzettség Magyarok Országos Bizottsága, minél tömegesebb részvétel érdekében a magyar vidékeken külön helyi bizottságokat alakított, ő volt a szervezet Szatmár megyei elnöke. S bár az első hirdetésre csak egy jelentkező akadt, végül többedmagával utazott Szatmárról az Örök Városba. Sőt, kántorát is magával vitte. A négy nagy bazilikának előírt látogatásánál Melles Emil főesperes vezette az ájtatosságokat, és Lipeczki Elek kántor volt az előénekes.⁴

A római zarándoklat záróünnepségén, 1900. december 4-én Hajdúdorogon, ő – mint szatmári főesperes – nyújtotta át Szabó Jenőnek (a római zarándoklat fő előmozdítójának), aki egyébként legfőbb munkatársaként és barátjaként tartotta számon, a magyar görög katolikus hívek megbízásából készített díszes albumot, melyben 90 egyházközség fejezi ki bizalmát iránta és az elnöksége alatt működő vezetőség iránt.⁵ A zarándoklatról készült „Emlékkönyv” összeállításában is jelentős munkát végzett.

A szatmári magyar görög katolikus templom újjáépítése magába foglalja úgy a külső, mint a belső munkálatokat: torony, új harangok beszerelése, festés, belső felszerelések, ambón kialakítása, melyek az ő vezetése és koordinálása alatt történtek. A római katolikus testvérekkel való jó viszonyt tükrözi, hogy az építkezések alatt a Szatmári Irgalmasnővérek kápolnáját használhatták a szertatások végzésére, valamint, hogy a harangszentelést Meszlényi Gyula (1832-1905) római katolikus szatmári püspök végezte. 1900. november 2-án püspöki engedéllyel Melles Emil feladata megáldani az új templomot. A paplakot és a segédlelkészi lakást is újjá alakította. Visszaemlékezésében a következőket mondja: „Ha az elmúlt hat évre visszatekintünk, amióta mint lelkész ezt a hitközséget Isten segítségével vezetem, kénytelenek vagyunk mindannyian beismerni... hogy minden téren szép és jelentős haladást tetünk. Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy a paplak díszes megújítását és a

⁴ Akiről így emlékezik meg a zarándoklatról kiadott emlékkönyv: „Kinek ismeretes szép hangja nemcsak bennünket, hanem a jelenvolt olaszokat és idegeneket is áhitatra ragadta”. – A GÖRÖG SZERT. KATHOLIKUS MAGYAROK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA, *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Budapest 1901, 23.

⁵ „Melles Emil főesperes a magyar ajkú hittestvérek megbízásából megható és meghatott szavak kíséretében egy díszesen kiállított albumot nyújtott át neki, mely 90 hitközségnek 2853 aláírással, ezek közt 83 lelkész aláírásával ellátott bizalmi nyilatkozatait tartalmazza, úgy az elnök, mint az ő vezetése alatt működő tisztviselői kar irányában.” – *Emlékkönyv*, 33.

segédlelkészi lakás berendezését a hitközség teljesen ajándékolta és csak is a templom felépítéséhez járultak a hívek, minden dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy a hitközségi előjáróság, megérdemli a hívek bizalmát és háláját.”⁶ 1900-ban Oltáregyletet hoz létre, melynek 1901-ben 43, 1902-ben 49 beiratkozott tagja van. Hitoktatás terén az ő idejében Szatmáron az állami elemi iskolákban heti 12 órában, az ipari iskolákban heti 1 órában, a Királyi Katolikus Főgimnáziumban heti 12 órában történik görög katolikus hitoktatás.

A századforduló felé közeledve Budapesten a görög katolikusok száma egyre gyarapodott, meghaladta az 5000 főt. Róma azzal, hogy a főváros az esztergomi érsek joghatósága alá tartozik, a létesítendő parókiát 1902-ben az esztergomi egyházmegyébe osztotta be. Vaszary Kolos bíboros, hercegprimás, esztergomi érsek, 1905. január 8-án a Szegényháztéren – a mai Rózsák terén – megalapított görög katolikus parókiát első parókusává Melles Emilt nevezte ki. Kinevezését a budapesti parókiára a fővárosnak – mint kegyúrnak – törvényhatósági bizottsága ajánlotta, majd I. Ferenc József király szekszárdi címzetes apát címmel is kitüntette őt. 1905. november 5-én az esztergomi bazilikában került sor a beiktatásra. 1905. december 3-án Melles Emil végez először magyar liturgiát, a magyar egyházközösségekben meghonosodott gyakorlat szerint. (A feljelentgetések következménye: Róma, 1910. április 9-i leiratával betiltotta a magyar liturgiát). Melles Emil 1910. október 16-án bevezette az ósláv helyett az ógörög liturgikus nyelvet.

Felismerte és szíven viselte a magyarországi görög katolikusok másik súlyos problémáját, a naptárkérdést is. 1898-ban tanulmányt készített „Naptáregyesítés” címmel arról, hogyan lehetne és kellene a görög szertartású katolikus egyház által használt időszámítási rendszert helyesbíteni.⁷ Tudományosan rámutatott arra, hogy a Julián naptár fenntartása számos hátránnyal jár, főleg a vegyes vallású, vagy szertartású vidékeken és főleg a városokban élő görög katolikus hívőkre nézve. Azt javasolta, hogy 1900-ban térjenek át a régi elavult Julián naptár használatáról a Gergely naptár használatára. Azért választotta az 1900-as évet, mert az a Julián naptár szerint szökőév, a Gergely naptár szerint nem, így 1900. március 1-jétől a két naptár közötti különbség nem 12, hanem 13 nap lesz. Nem sikerült. Az budapesti Országos Hírlapban, „Piros betűk”

⁶ Jegyzőkönyv 1905, 138. [utolsó szatmári felszólalás a rendes közgyűlésen, városháza 1905. február 19.]

⁷ Megjelent Ungváron, 1898.

címmel, a naptár-egyesítésről szóló cikkében Timkó János, (igazgató a magyar királyi honvédelmi minisztériumnál, görög katolikus papgyerek) ugyancsak szorgalmazza a kérdés megoldását, említi Melles Emil erőfeszítését ezzel kapcsolatban.⁸ De a püspökök attól féltek, hogy a hagyományokhoz annyira ragaszkodó hívek körében szakadás következhet be. Budapesten viszont sikerült megvalósítani az egyesítést. 1909. szeptember 1-jén az egyházközség az Apostoli Szentszék engedélye alapján áttért a Gergely naptár használatára. (Európában először.)

1906 és 1908 között gimnáziumi hittantanár. 1921-ben a Görögkatolikus Magyarok Országos Főiskolai Internátus Egyesületének elnöke. A trianoni békeszerződés után Magyarországon egyetlen görög katolikus diákotthon sem maradt. A budapesti görög katolikus egyházközség ezért internátusi alapot létesített, szegény görög katolikus diákok megsegítésére.⁹

1929-ben 50 éves papi jubileuma, aranymiséje alkalmával kormányfőtanácsosnak nevezték ki.

1932. március 19-én, Virágvasárnap halt meg, az akkor dühöngő influenzajárvány idején. Ő is megbetegedett, szervezete sokáig ellenállt, de tüdejében szövödmények keletkeztek. Temetése nagykedden volt. A szertartást Bányai Jenő pápai prelátus, nagyprépost, Papp János hajdúdorogi és Volovcsák Miklós újfehértói parókus végezte, számos pap segédletével. A Kerepesi temetőben a főváros által adományozott díszsírhelyen helyezték örök nyugalomra.

Munkái

A „Szent Carit-Társulat” és annak irodalmi iránya, Ungvár, 1896.

A dicséret áldozata. Gör. szert. kath. imakönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil, Eger, 1883.

⁸ „Hazánkban is sokféle vallásfelekezet és nemzetiség lévén, a naptár-egyesítés kérdése itt fokozott jelentőséggel bír. Alig hiszem, hogy akadna olyan görög-katolikus lelkész, ki ne kívánná a naptár egyesítését, miután az ünnepek határnapjának kiszámítási kulcsát Melles Emil bodrogházi esperes és kisdobrai görög-katolikus lelkész már megtalálta.” In *Országos Hírlap* 1898, 7.

⁹ A kezdeményezéshez Magyarországon csak 9 görög katolikus egyházközség csatlakozott, de sokan támogatták az USA-ban élő magyarok közül. Céljaiból annyi valósult meg, hogy néhány egyetemistát és főiskolást rendszeresen támogatott. In *Görög Katolikus Szemle* 1931. XI. 15.

A dicséret áldozata. Görög szertartású katolikus vagyis óhitű imakönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Második javított és tetemesen bővített kiadás. Ungvár, 1890.

A dicséret áldozata. Görög szertartású katolikus vagyis óhitű imakönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Második javított és tetemesen bővített kiadás, Ungvár, 1891. (kisméretű)

A dicséret áldozata. Görög szertartású katolikus vagyis óhitű imakönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Harmadik kiadás. Ungvár, (1899).

A dicséret áldozata. Görög szertartású katolikus vagyis óhitű imakönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Negyedik kiadás. Ungvár, (1901).

A dicséret áldozata. Görög Katolikus imakönyv. Fordította és összeállította néhai Melles Emil szekszárdi c. Apát, volt kisdobrai, később budapesti görög kat. lelkész. Átdolgozta Melles N. Géza kanonok. Ötödik kiadás. Budapest, 1941.

A görög szert. kath. egyház ünnepeinek értelmezése. Eger, 1878.

Anthologion szeptember és október hónapokra. A hitterjesztés szent kongregációjának nyomdája által 1888-ban Rómában kiadott görög szövegű Ménaeából fordította Melles Emil a munkácsi gör. szert. kath. egyházmegyében szatmármegyei káptalanonkívüli főesperes, Megváltóról nevezett szekszárdi czimzetes apát szentszéki tanácsos, Szatmár-németi lelkész. A munkácsi gör. szert. kath. püspöki hatóság jóváhagyásával. Magyar nyelven első ízben kiadta: a budapesti görög szert. katolikus egyháztanács. Szatmár-németi, nyomtatott a "Pázmány-Sajtó" könyvnyomdájában 1905.

Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zárándoklatáról. Kiadja a görög szert. katolikus magyarok országos bizottsága Budapesten, 1901. évben. Nagy 4-ed rét., V+3 szt. 1.+206 1.+2. szt. 1., 19 önálló fényképtáblával és két térképmelléklettel. Hungária könyvsajtó nyomása. A történeti részt írta Dr. Hodinka Antal, a többit: Szabó Jenő, Melles Emil és még többen. Ugyanez megjelent rendes 8-ad rét alakban is, ezenkívül német és latin nyelven is.

Görög Katolikus Népiskola, Ungvár, 1913. jan. – 1914. jún.?: a Munkácsmegyei Görög Katolikus Kántortanító Egyesület hivatalos közlönye. – Megj. évente 10x, össz. 16 sz. Szerk. Melles Emil. Kiadó: az Egyesület, 1914.

Görög Szertartású Katholikus Hitszónok, Ungvár, 1887-?: egyházszónoklati folyóirat. – Megj. havonta. Szerk. Melles Emil.

Görög szertartású katolikus liturgia, az az: szertartás értelmezés. Iskolai és magánhasználatra. A munkácsi püspöki hatóság jóváhagyásával. Ungvár, 1891.

Hitszónok, Ungvár, 1890(?)–1894(?): görögkatolikus egyházszónoklati folyóirat. – Megj. rendszertelenül(?). Szerk. Melles Emil. – Előbb: *Görög Szert(artású) Katholikus Hitszónok* (1887).

Jertek, imádjuk Krisztust! Görög szertartású katolikus vagyis ó-hitű ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Egyházhatósági jóváhagyással. Ungvár, 1896.

Jertek, imádjuk Krisztust! Görög szertartású katolikus vagyis ó-hitű ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Egyházhatósági jóváhagyással. II. kiadás. Ungvár, 1896.

Jertek, imádjuk Krisztust! Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Egyházhatósági jóváhagyással. V. kiadás. Budapest és New York, 1927.

Jertek, imádjuk Krisztust! Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Egyházhatósági jóváhagyással. VII. kiadás. Budapest és New York.

Jertek, imádjuk Krisztust! Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Egyházhatósági jóváhagyással. VIII. kiadás. Budapest és New York.

Keresztes Naptár (Gyula naptár). Alapítá Drohobeczky Gyula körösi püspök. Szerk. Melles Emil és Fesztőry József, Ungvár, 1893 II. évf.

Mária-pócsi Csodatevő Bold. Sz. Mária naptára, 1902–1905. Szatmár, Pázmány-sajtó.

Görög szert. Kath. Magyarok a nagyváradi román egyházmegegyében. (Különlenyomat a *Hittudományi Folyóirat* 1902. évf.-ból.) Budapest, 1902.

Nagy Bazil atya szent és isteni liturgiája. Hajdu-Dorog, 1890. (Debrecen, 1890.)

Naptáregyesítés. Tanulmány arról, hogyan lehetne és kellene a görög szert. Kath. Egyház által használt időszámítási rendszert helyesbíteni. Ungvár, 1899.

Vasárnapi és ünnepnap apostolok és evangéliumok a görög szert. kath. egyházban. Az apostoli sz. szék által hitelesített szöveg szerint, iskolai és magánhasználatra. Eger, 1882.

Melles Emil életrajza

Olvasmányok, apostolok és evangéliumok, melyeket a gör. szert. kath. egyház vasárnapokon és ünnepeken délután, reggel és a szent liturgián olvas. Az apostoli szentszék által hitelesített szöveg szerint. Ungvár, 1902.

*Melles Emil
pap, főisp. helyettes*

IVANCSÓ ISTVÁN

AZ ELSŐ NYOMTATOTT APOSTOLOS KÖNYVÜNK TÖRTÉNETI ÉS TARTALMI BEMUTATÁSA

TARTALOM: – 1. Bevezetés; 2. Az apostolos könyvünk történeti bemutatása; 1/ A megjelenítés története; 2/ A róla szóló híradások; 3. Az apostolos könyvünk tartalmi bemutatása; 1/ A könyv jelentősége; 2/ Konkrét tartalma; 4. Kitekintés; 5. Összegzés.

1. Bevezetés

Szinte jelentéktelennek tűnő, szerény kis könyv a százhuszonöt esztendővel ezelőtt kiadott első *Apostolos könyvünk*, ám számunkra akkor is volt, és ma is van olyan értékes – természetesen az eszmei és nem az anyagi értékére gondolva –, mint Mátyás királynak bármelyik Corvina-kötete.

Igen, jelentéktelennek tűnik a könyv és szerénynek. Hiszen öt-negyed évszázada is voltak már oly kiadványok, melyek mind a nyomdaiparnak, mind a könyvkötészetnek remekei. Ebben a kis könyvecskében viszont magyar görög katolikus egyházunk sorsát látom tükröződni. Nem hivalkodó, de életerős, mindent túlélő. Olyannyira, hogy valójában legyőzni sem engedte magát: érett korúvá cseperedve, húsz év múltán, született ugyan egy nagyobb testvére, de csak testvér maradt, s amint az már csak a testvéreknél lenni szokott, sok hasonlósággal, némi gyarapodással, de kevés eltéréssel. Az édesanya – egyházunk – talán éppen most van vajúdásban, hogy egy jó század múltán immár egészen új egyedet hozzon a világra, az eredeti görög változat alapján.

Mivel most születésnapot ünneplünk, figyelmünket a legelső, nyomtatásban megjelent, magyar nyelvű *Apostolos könyvünkre* fordítjuk. S feladatom és egyben célom, hogy történeti és tartalmi bemutatását végezzem el.

De hogy ne maradjak adós annak megválaszolásával sem, miért tartom oly értékesnek, mint egy Corvina-kötetet, az nem más, mint hogy ez az első nyomtatott magyar nyelvű *Apostolos könyvünk*, melyből magyarul hangozhatott el a Szent Liturgiákon a felolvasás.

2. Az apostolos könyvünk történeti bemutatása

Magyar görög katolikus egyházunkban eddig kétszer adták ki *Apostolos könyvet*: 1882-ben és 1902-ben. Ezek azonban meglehetősen sajtótosak. Bár egyházi köznyelvünk így nevezi őket, tartalmuk nem azonos azzal, amit az eredeti görög változat – mint liturgikus könyv – magában foglal. Mindenesetre, mind a két változat világosan tükrözi, hogy konkrét szükséglet, illetve igény szülte őket: a magyar görög katolikusságnak az az igénye, hogy magyar liturgikus nyelvet használhasson. Így tehát annak az évszázados küzdelemnek folyamatába illeszkedik be a megjelentetésük, mely anyanyelvünket oltári nyelvvé kívánta felemelni. – Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy eme ünnepezt első változatot éppen abban az időben adták ki, amikor a *hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság* is munkálkodott,¹ és elkezdte kinyomtatni liturgikus könyveinket magyar nyelven.² És mégsem ebbe a munkásságba illeszkedett be az *Apostolos könyv*, hanem tőle függetlenül látott napvilágot.

1/ A megjelentetés története

Az első magyar nyelvű *Apostolos könyv* leírása a következő: *Vasárnapi és Ünnepi apostolok és evangéliumok a gör. szert. kath. egyházban. Az apostoli sz. szék által hitelesített szöveg szerint, iskolai és magán-használatra. Eger, Érsek-lyceumi könyvnyomda. 1882.*³ Formátuma: 21 x 14,5 cm. Összesen 124 lap a terjedelme, a tartalomjegyzékkel együtt.

Ennek az *Apostolos könyvnek* a keletkezéséről – szerencsés módon – a mű előszavából lehet felvilágosítást szerezni.

¹ A tizenhárom esztendőn át (1879-1882) munkálkodó bizottságról az első részletes leírás: IVANCSÓ, I., *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 2000.

² A bizottság tevékenységének első gyümölcse – az első nyomtatott *Liturgikonunk* – ugyanabban az esztendőben jelent meg, mint az *Apostolos könyv*, 1882-ben.

³ Vö. IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikusság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181. Itt a 6. szám alatt szerepel a könyv. Részletes bemutatása: IVANCSÓ, I., *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja I. Nyomtatásban megjelent művek*, (Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 14.), Nyíregyháza 2006, 57-68. Itt a 14. szám alatt szerepel a könyv.

Az ezt író Gebé Viktor munkácsi tiszteletbeli kanonok először arra az igényre utalt, amely létrehívta a könyvet. Eszerint nem csak a liturgikus szolgálat, hanem az iskolai oktatás számára⁴ is fontosnak és hasznosnak mutatkozott a megjelentetése; különösen azért, mert magyar nyelven ilyen még nem létezett előtte.

„A munkácsi egyházmegye magyar ajkú hívei között munkálkodó lelkészek közül többen akként nyilatkoztak, hogy egyházunk szertartási szabályainak ismertetésére és a vasár- és ünnepnap fordítások sikerének biztosítására igen előnyös volna; ha a vasár- és ünnepnap isteni tiszteleteken olvastatni szokott szentírási szakaszokat, mintegy tankönyvül a tanulóifjúság kezébe adhatnák.

Természetes ezen óhaj annál is inkább, mert más anyanyelvű görög szert. katolikusok ilyenmű tankönyveket már rég és szép sikerrel használnak iskoláikban. És ha sikerrel alkalmazható az iskolában, nem kevésbé előnyös a lelkészek és éneklészeknek, míg minden egyes hívő is, valamint magánajátosságainál, úgy a templomban is, lelki öröm- és épülésre használhatja.”⁵

Aztán a kanonok érintette a könyv keletkezésének tényleges körülményeit is az előszóban. – Megjegyzendő, hogy Sztripszky Hiador szintén innen vette a könyv leírásakor azt a rövid ismertetést, amit közölt róla.⁶ – Az előszóban írt kissé bővebb megjegyzés – az előzőek folytatásaként – tehát a következő:

„Alkalmilag e tárgyról *Melles Emil püspöki h. titkár úrral* beszéltem és ő örömmel vállalkozott a szükségesnek bizonyult könyvecske összeállítására.

Az említett titkár úr ígéretét be is váltotta, *a kéziratot összeállította*, és én ezennel azt azon meggyőződésben adom ki, hogy

⁴ Hasonló igény fogalmazódott meg görög katolikus sajtótermékeinkben is. Például a következő: „A Bibliát a jövőben ne csak a hittanórán vegye kezébe a gyermek, hanem az olvasási órán is. Jézus példabeszédeiből, csodatetteiből egyet-egyet olyan hatásosan lehet olvastatni és tárgyalatni. Új olvasóinkban sok ilyen bibliai olvasmány lesz, addig olvassunk a Bibliából.” – IVANCSÓ, J., „Népiskoláink feladata Magyarország újjáépítésében”, in *Máriapócsi Naptár az 1920. évre*, Nyiregyháza 1922, 102.

⁵ Előszó, a [3-4.] számozatlan lapokon.

⁶ Lásd a 9. lábjt.

érezhető és beigazolt szükségén lesz általa segítve. Fogadják azt a főt. lelkész urak és összes hitsorsosaim jóakarataukba.”⁷

A könyv történetéhez szorosan hozzátartozik a húsz esztendő múltán megjelent újabb változat előszavában olvasható részlet, mely ismételten is alátámasztja a keletkezési körülményeket. Melles Emil írja:

„Ilynemű könyvet 1882-ben állítottam össze első ízben. Gebé Viktor prépost-kanonok, pápai prelátus költségén jelent az meg. A letűnt húsz év beigazolta, hogy az valóban égető hiányt pótol.”⁸

Történelmi tény, hogy külön püspöki approbáció ebben az *Apostolos könyvben* nem szerepel. Talán azzal magyarázható ez, hogy a püspöki titkár ott volt a főpásztor közelében, s nem tőle függetlenül vagy tudtán kívül készítette a munkáját.

2/ A róla szóló híradások

A könyvünkről szóló híradások között elsősorban a katalógus-szerű feldolgozások jönnek számításba. Ezen a téren a liturgikus kiadványaink első komoly számbavételét Sztripszky Hiador végezte el a XX. század elején. Természetesen nem hagyta ki az első ismert és 1882-ben nyomtatásban megjelentett *Apostolos könyvünket* sem a felsorolásából: az 56. tétel alatt írta le. Annyi megjegyzést fűzött hozzá – amit magából a könyvből, illetve annak előszavából merített –, hogy

„A Gebé Viktor kanonok előszavából kivehetően egybeállítója Melles Emil, akkori püspöki h. titkár volt”.⁹

⁷ Előszó, a [3-4.] számozatlan lapokon. Ennek keltezése: „Ungváron, 1881. november 1-jén”.

⁸ „Előszó” az 1902-es kiadásban, a [1-2.] számozatlan lapon: *Olvasmányok, apostolok és evangéliumok, melyeket a gör. szert. kath. egyház vasárnapokon és ünnepeken délután, reggel és a szent liturgián olvas. Az apostoli szentszék által hitelesített szöveg szerint. Ungvár. Lévai Mór kiadása.*

⁹ Vö. SZTRIPSKZY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in (Szabó, J.), *A görög katolikus magyarság utolsó kalvária-útja. Szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztripszky Hiador*, Budapest 1913, 445.

Aztán 1944-ben a *Kárpátalja Általános Bibliográfiája* is közli az *Apostolos könyv* leírását a 1074. szám alatt.¹⁰ Itt azonban a leíráson kívül semmi más információ nem szerepel.

Ide tartozik még az egyházmegye hetvenöt éves fennállását köszöntő Jubileumi Emlékkönyvben közölt saját írásunk is.¹¹

Az ilyen katalógus-szerű felsorolások mellett fontosak azok a tudósítások is, melyek görög katolikus sajtónkban jelentek meg *Apostolos könyvről*. Két ilyen tudósítás ismeretes: 1929-ből, illetve 1943-ból. Ezek mind az első, mind a második változatot említették. Az egyik írás a szövegek eredetére utalt:

„*Melles* Emil püspöki titkár, ezidőszerint budapesti apátplébános 1882-ben egybeállította és kiadta az apostoli szentszék által hitesített szöveg szerint a vasárnapi és ünnepi apostolok, evangéliumokat. Ugyanezen mű bővített kiadásban »Olvasmányok« cím alatt jelent meg.”¹²

A másik, összefoglaló írás szerzője a liturgikus fordításainkról és kiadványainkról szólva fontos jelentőséget tulajdonított a szentírási szövegeket tartalmazó könyveknek, mégpedig gyakorlati szempontból. Itt történt említés az *Apostolos könyvről* is, mindkét változataról:

„Gör. kat. részen mindössze két ilyen gyűjtemény van meg nyomtatásban: *Melles* Emil perikopa gyűjteményének 1879. és 1902. évi kiadásai.”¹³

Dudás Miklós megyéspüspök is megemlékezik az *Apostolos könyvről*, kiemelve annak jelentőségét a korabeli más művekével együtt:

„Az apostoli- és evangéliumi szakaszokat (perikopákat) 1882-ben adta ki *Melles* Emil Egerben. Ezeket mind be is vezették a

¹⁰ Vö. LELEKÁCS, M. – HARAIDA, J. (szerk.), *Kárpátalja Általános Bibliográfiája*, (Irodalmi és Tudományos Könyvtár 30), Ungvár 1944, 80.

¹¹ Vö. 3. láb.

¹² POPOVICS, A., „Az új énekes könyv”, in *Görög-katolikus Szemle* 13 (1929) 4.

¹³ KOZMA, J., „Szerzartási könyveink magyar fordításai III.”, in *Görögkatolikus Szemle* 15 (1943) 3. – Megjegyzendő, hogy az első évszám megadásában nyilvánvalóan tévedésről van szó, ugyanis maga a könyv is jelzi – mint ahogy a későbbi szakirodalmi utalások is igazolják –, hogy 1882-ben lett kiadva először.

vikáriátus egész területén, előkészítve ekként a magyar liturgikus nyelv érvényesülését.”¹⁴

Végül azt is meg kell még itt említeni, hogy részletes bemutatás az *Apostolos könyvünkről* mindeddig csupán kettő született, s mindkettőtőlünk származik. Az egyik önálló tanulmány,¹⁵ a másik pedig a liturgikus kiadványokról szóló terjedelmes könyv egy részlete, ahol mindkét változatról, sőt a későbbi reprintről is minden levéltári és nyomtatott tudósítást feldolgoztunk és bemutattunk.¹⁶

3. Az apostolos könyvünk tartalmi bemutatása

A történeti rész után következhet a tartalmi ismertetés, mégpedig ismét szerencsés módon: ugyanis a százhuszonöt éves könyvből – az állandó templomi használat ellenére is – viszonylag épen maradt két példány alapján ezt pontosan el lehet végezni.

1/ A könyv jelentősége

Általában azt lehet és kell mondani, hogy az *Apostolos könyv* segíti a bizánci egyház liturgikus életét. Mégpedig olyan formában, hogy a felolvasónak nem kell a teljes Bibliában vagy az újszövetségi Szentírásban keresnie a felolvasásra kijelölt szöveget. – Még mindig általánosan szólva, ez egy sajátos szempontból is fontos. Ugyanis a bizánci egyházban az év egyes napjain tisztelt szentek liturgikus szövegeit tartalmazó *Ménea*¹⁷ című könyv csak a nagyobb szentek és az ünnepek szentírási szakaszainak jelzését tartalmazza. A nagybőjtben használatos *Triódion*¹⁸

¹⁴ DUDÁS, M., „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigilia* 8 (1966) 511.

¹⁵ IVANCSÓ, I., „Apostolos könyvek a magyar görög katolikus egyházban”, in *Studia Biblica Athanasiana* 4 (2001) 153-170.

¹⁶ Vö. 3. láb.

¹⁷ Eddig négy Ménea-kötet jelent meg a hatból magyar nyelven: 1. *Ménea II. November és december hónapokra. Rohály Ferenc kézíratos fordításának átdolgozott kiadása*, Nyíregyháza 1998; 2. *Ménea I. Szeptember és október hónapokra*, Nyíregyháza 2002; 3. *Ménea III. Január és február hónapokra*, Nyíregyháza 2005; 4. *Ménea IV. Március és április hónapokra*, Nyíregyháza 2006.

¹⁸ Magyar nyelvű kiadása: *Nagybőjti énektár, vagyis a három ódás bünbánati énekek könyve, amely a szent nagybőjtben végzendő összes szent szolgálatot tartalmazza*, Nyíregyháza 1998.

szintén csak a jeles napokkal kapcsolatban közli a szentírási szakaszok jelzését. A húsvéti időszakban használatos *Pentekosztárium*¹⁹ esetében is ugyanez a helyzet.

Mindezt magyar görög katolikus egyházunkra alkalmazva, ugyancsak megfontolásra méltó, hogy mily nagy nehézségekbe ütközött ötnegyed évszázada egy-egy templomunk számára teljes Bibliát vagy legalábbis Újszövetséget beszerezni, hogy aztán a kántor abból olvassa az apostoli szakaszokat. Másrészt magyar nyelven még az imént említett hivatalos liturgikus könyvek sem léteztek,²⁰ melyekből legalább az ünnepeken és jeles napokon olvasni lehetett volna a szentírási részletet.

Éppen ezért volt nagy jelentősége annak, hogy 1882-ben Melles Emil összeállította és önálló kötetben adta ki legalább a vasárnapokra és ünnepnapokra szolgáló újszövetségi olvasmányok szövegét. S mint említettük, húsz éven keresztül kizárólagos használatban állt egyházunkban, mert csak 1902-ben jelent meg az újabb, kissé bővített változata.

2/ Konkrét tartalma

Amint már szó volt róla, *Apostolos könyvünk* nem szoros értelemben vett liturgikus könyv. Ugyanis nem pontosan azt tartalmazza, mint az eredeti görög változata. A legszembeütőbb különbség ezen a téren, hogy itt az evangéliumi részletek is jelen vannak a vasárnapokra és az ünnepekre az apostoli szakaszok mellett. Sőt, könyvünk érdekessége, hogy míg az apostoli szakaszokat sűrűbb nyomdai szedéssel, az evangéliumi szakaszokat ritkább szedéssel közli, így tehát az evangéliumi részletek szembeütőbbek benne.

Tény, hogy a mi könyvünk annyiban még megegyezik a klasszikusnak mondható alapváltozattal, hogy Húsvét vasárnapkal kezdődik, de a köztük lévő legszembeütőbb tartalmi különbség az, hogy – mint láttuk – az evangéliumi szakaszokat is tartalmazza. Másik eltérésként a megfelelő szakaszokat csak vasár- és ünnepnapokra közli, a hétköznapokra nem. További különbség még, hogy a nagycsütörtöki kinszenvedési, valamint a vasárnap reggeli istentiszteletben felolvasandó feltámadási evangéliumok is helyet kapnak benne.

¹⁹ Magyar nyelvű kiadása: *Pentekosztárium vagyis húsvét-pünkösdi énektár, mely tartalmazza a húsvéttól mindenszentek vasárnapjáig tartó időszak szent szolgálatait*, Nyíregyháza 2002.

²⁰ Azóta viszont már megvannak a 17-19. lábjegyzetben jelzett magyar fordítások.

Az *Apostolos* könyv két részre oszlik, bár ez a felosztás csak magában a szövegben jelentkezik – nagy címként –, a tartalomjegyzékben nem látható.²¹

Az I. rész: „A vasárnapok és változó ünnepek”,²² amely Húsvét vasárnaptól Nagypéntekig tartalmazza az apostoli és evangéliumi szakaszok szövegét.

A II. rész: „Az állandó ünnepek”,²³ amely szeptember 8-tól augusztus 29-ig tartalmazza ugyanezeket, valamint a reggeli istentisztelet evangéliumait. Ezt követi a tizenegy feltámadási evangélium, majd a tizenkét kinszenvedési evangélium.

Végül a „Függelékül”²⁴ című részben „A mindenféle kérés szándékára mondott sz. liturgián” és a „Halottak szombatján” olvasandó apostoli és evangéliumi szakaszok kapnak helyet.

Talán nem érdektelen megjegyzés a tartalmi bemutatás folyamán az sem, hogy az ünnepekről szóló részben az egyes ünnepek után mindkét dátumot hozza a könyv. Ugyanis még nem volt meg a naptár-egyesítés,²⁵ így a Julián és a Gergely naptár közötti ekkor meglévő tizenkét napos különbséget is feltünteti a mű.

Mivel a legelőször kiadott *Apostolos* könyv meghatározó lett egyházunkban, s mivel csak húsz esztendő múltán követte az újabb változata, s mivel még mindig nem jelent meg azóta sem olyan, ami ez utóbbit felváltotta volna, érdemes a kettőnek a tartalmát táblázatban is összehasonlítani.

Az 1882-es kiadású *Apostolos* könyv két részre és egy függelék-re oszlik, bár ez a felosztás csak magában a szövegben jelentkezik, a tartalomjegyzékben nem látható. Az 1902-es könyv viszont három részt tartalmaz, s ezt a tartalomjegyzék is jelzi.

A részletes tartalom áttekintésében tehát a következő táblázat segíthet:

²¹ A könyvben a 122-124. lapokon található a tartalomjegyzék, sűrű nyomdai szedésben.

²² Maga a cím az 5. lapon olvasható; a rész terjedelme pedig: 5-66. lap.

²³ Maga a cím a 67. lapon olvasható; a rész terjedelme pedig: 67-119. lap.

²⁴ Maga a cím a 120. lapon olvasható; a rész terjedelme pedig: 120-121. lap.

²⁵ Ez majd csak 1916. június 24-ével veszi kezdetét. S a legelső olyan kalendárium, mely már ezt tartalmazza – a világon egyedülálló módon – úgy, hogy nem január 1-jével kezdődik, hanem június 24-ével: *Első Görög Katolikus Új-naptár. Egyetemes kalendárium az 1916-ik szökő esztendő második felére. Szerkeszti: Ivancsó Jenő Ödön nyíregyházi kántortanító.* Ismertetését lásd: IVANCSÓ, I., „Az első új magyar görög katolikus kalendárium”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma 1996*, Nyíregyháza 1995, 63-67.

1882-es	1902-es
<i>I. rész: A vasárnapok és változó ünnepek</i>	
Húsvét vasárnaptól nagypéntekig	Húsvét vasárnaptól nagyszombatig A szükséges ószövetségi olvasmányokkal (parímiákkal) kiegészítve
	A feltámadási Evangéliumok
<i>II. rész: Az állandó ünnepek</i>	
Szeptember 8-tól augusztus 29-ig	Szeptember 1-től augusztus 31-ig A szükséges ószövetségi olvasmányokkal (parímiákkal) kiegészítve
A feltámadási Evangéliumok	
Az Ur sz. kinszenvedéséről szóló 12 Evangéliom	
<i>Függelékül</i>	<i>III. rész: Különböző alkalmakra</i>
Mindenféle kérés szándékára mondott sz. liturgián	Templom szentelésre vagy annak évforduló ünnepére
Halottak szombatján	Templomszentelés ünnepén körmeneten
	Vizkeresztői körmeneten
	A nagypénteki körmeneten
	A húsvéti körmeneten
	A pünköshti körmeneten
	Jubileumi bucsukor körmeneten

4. Kitekintés

Az *Apostolos könyvünk* jelentőségét minden eddigénél jobban megérthetjük, ha nem vagyunk restek egy kitekintésre, mely magában foglalja a következő változat terveit, a reprint kiadás tényét, valamint a témával kapcsolatos egyéb híradásokat. Az első ílyet önmaga a szerző, Melles Emil szolgáltatja, a második, 1902-ben kiadott könyvének előszavában. Bár a most jubileumát ünneplő első változat még csak a vasár- és ünnepnapj szentírási szakaszokat tartalmazta, ugyanaz érvényes rá, amit a bővebb változatban írt a szerző:

„E gyűjteményben megvannak mindazon szentírási szakaszok, melyeket egyházunk a nyilvános- és a templomi ünnepekre évenként előírt. A terjedelmesebb tartalmat azon célból tartottam szükségesnek, hogy híveink együtt kapják mindazt, mit a templomban egy éven át hallanak, vagy hallhatnak; másrészt, hogy pótolja az náluk a szentírást. E szakaszok a templomi szentbeszédek alapját képezik és ezek tartalmazzák a szentírás legbecsesebb részét. Amire a hívőnek szüksége lehet, amit tudnia és ismernie kell, hogy örök üdvét sikeresen munkálhassa, az itt mind együtt van és épp azért e könyv mintegy a szentírás anthológiája, melynél többet abból a híveknek ismerni nem szükséges. Mint kézi könyvet sikeresen használhatják e gyűjteményt a ftdő lelkész és az énekléstanító urak is, úgy az iskolában, mint a templomban, tanítás alkalmával és az Isten igéjének hirdetésénél.”²⁶

A görög katolikus sajtónkban megjelent tudósításokból már idéztünk.²⁷ Ezeken túl levéltári iratok is tanúskodnak a műről. Azokban az iratokban említették, amelyek annak kapcsán keletkeztek, hogy Baulovics Zoltán – aki budapesti görög katolikus pap és hittanár volt – a saját maga által összeállított, minden napra szóló apostolos könyv²⁸ kiadásához kérte 1932-ben az egyházmegyei jóváhagyást. Bányay Jenő ekkor cenzori véleményében mindmáig érvényes megállapítást tett:

„Oly apostolos könyv, melyben az év minden napjára megtalálható az előírt apostoli szakasz, magyar nyelven még nem lett kiadva. A Melles féle apostolos és evangéliumos könyv²⁹ ugyanis

²⁶ „Előszó” az 1902-es kiadásban (8. láb.), a [1-2.] számozatlan lapon. – Az iskolai használatra egy példa a római katolikus egyházból: *Szentírási szakaszok, melyek az Anyaszentegyház köz-istentiszteletén olvastatnak. Az Apostoli Szék által jóváhagyott legújabb magyar Szentírás szövege szerint katól. iskolák számára. Az egri érseki hatóság jóváhagyásával. Harmadik változatlan kiadás. Eger, Az érseki Lyceumi Nyomda tulajdona. 1897.* – A görög katolikus iskolai használatra utalt már egyébként Gebé Viktor az 1882-es Apostolos könyvhöz írt előszavában: szeretné, ha tankönyvvül a tanulóifjúság kezébe adhatná a művet. Vö. 5. láb.

²⁷ Vö. 12-14. láb.

²⁸ Vö. IVANCSÓ, „Apostolos könyvek” (15. láb.), 163-167, az „Egy ki nem adott Apostolos könyv” című részben.

²⁹ Ez itt már természetesen az 1902-es kiadásról szól.

csak az ünnepekre és a nagyobb szentek tiszteletére foglalja magában az apostoli szakaszokat.”³⁰

Baulovics Zoltán a műve kiadására vonatkozó engedély ismételt kérésében – 1933 elején – szintén említette a Melles-féle *Apostolos könyvet*.

„Kérésem indokolására szabad legyen felhoznom, hogy az elkészített munka hézagpótló. Nevezetesen a Melles-féle apostolos könyv csak a vasárnapok és ünnepi részek – ideértve a nagyobb szenteket is – szakaszait tartalmazza. A hétköznapok szakaszai abból teljesen hiányzanak, holott éppen az 1933. évi »Utasítás« előírja,³¹ hogy hétköznapokon az apostolt a napnak megfelelően kell venni, s a külön szándék ekténiáit beiktatni a szokásos helyen, nem pedig állandóan csak a külön szándék apostoli szakaszát s a többi változó részeket venni. A rendelkezés tehát fennáll, de a szükséges könyv nincs meg hozzá... a Melles-féle az elkötelezett részeket nem tartalmazza.”³²

A főhatósággal való hosszas levelezés után, 1936-ban görög katolikus sajtónk már azt jelezte, hogy hamarosan megjelenhet az *Apostolos könyv*. Itt is visszatérő téma és fő indok az, hogy eddig még nem létezik oly könyv, mely minden napra tartalmazná a szakaszokat.

„Papságunk és kántoraink régen érezték hiányát egy olyan apostolos könyvnek, amely nemcsak a vasár- és ünnepnap, hanem az év minden hétköznapjára előírt apostoli szakaszokat is tartalmazza. Ezen a hiányon kívánt segíteni dr. Baulovics Zoltán fővárosi hittanár, akinek »Apostoli szakaszok az év minden napjára« című könyvét az egyházmegyei könyvvizsgáló bizott-

³⁰ „Előterjesztés a 2601/32. és 7/33. számokhoz”, 1933. január 12-ről, a 115/1933. számú irat, in *Görög Katolikus Püspöki Levéltár* (a továbbiakban: *GKPL*), 143. doboz, 2. csomó.

³¹ *Egyházi naptár és Utasítás a nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye számára az 1933. évre. Nagyméltóságú és főtisztelendő Miklósy István megyéspüspök úr rendelkezésére kiadja az e. m. iroda*, Nyiregyháza 1932, 24. Itt a következő rendelkezés olvasható: „Apost. és evang. a sorrendes (L. a naptárban). Ha másnapra külön elírás van, a külön elírás miatt elmaradó ap. és ev. szakaszokat a megelőző napon a rendes előírt szakasszal *egy bekezdés alatt* fel kell olvasni.”

³² A 645/1933. számú irat, 1933. március 9-ről, in *GKPL*, 143. doboz, 2. csomó.

ság ajánlatára a megyés főpásztor jóváhagyta és kinyomatását engedélyezte. A bírálókat szerint »a mű egyházi életünkben hézgapótló és a lelkiélet fellendítése szempontjából is igen előnyös lesz annak használata«. ³³ A könyv kinyomatása nagy befektetést igényel s annak megjelenését a fűdő egyházmegyei papság megkönnyítené, ha arra a szerző címén (Budapest, X., Üllői út 124., III. 38) előjegyzéseket tenne. ³⁴

Egyben ez az utolsó híradás Baulovics Zoltán művéről. Más irat nincs vele kapcsolatban a püspökség levéltárában, valamint görög katolikus sajtónk sem említi többé. Végül a könyv – valami oknál fogva – nem jelent meg; nincs belőle példány a gyűjteményekben, nem is tud senki a létezéséről.

Történelmi tény, hogy a kérdés máig sem lett megoldva, pontosabban az az igény kielégítése máig sem teljesült, hogy minden napra szóló *Apostolos könyve* lenne egyházunknak. Annyiban azonban megpróbáltak enyhíteni a gondon, hogy legalább a szakaszjegyzékről gondoskodott a Püspöki Hivatal, illetve Egyházmegyei Iroda. Előbb 1951-ben stencilezett formában adták ki a táblázatot, amiről körlevélben megjelent tudósítás szól:

„Az apostoli és evangéliumi szakaszok egész évi táblázata kapható az egyházmegyei irodában. Akik megvenni szándékoznak, küldjenek be 5 forintot az egyházmegyei hivatal csekkszámájára. ³⁵

Majd megjelent a másik kis, immár nyomtatott formában kiadott kis füzet. Ennek a leírása: *Függelék a Görögkatolikus Egyházi szertartási utasításhoz: Apostoli és evangéliumi szakaszok (A Békés-Dalos: Újszövetségi Szentírás fejezet- és versbeosztása szerint)* ³⁶ – A belső címlap verzőján olvasható még a következő szöveg: „Felelős kia-

³³ Ez az irat azonban nincs meg a levéltárban.

³⁴ „Új liturgikus könyv jelenik meg”, in *Görögkatolikus Szemle* 25 (1936) 4.

³⁵ „1635. Apostoli és evangéliumi szakaszok táblázata”, in *Hajdúdorog egyházmegyei körlevelek* VI (1951) 2. Vö. IVANCSÓ, I., *A magyar görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 163.

³⁶ Vö. IVANCSÓ, I., „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36. Itt a 17. szám alatt szerepel a mű. Illetve: IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kiadványaink* (3. l.áb.), 903-904. Itt a 195. szám alatt szerepel a mű.

dó: Dr. Rojkovich István püspöki helynök. Szabolcs-Szatmári Ny. V., Nyíregyháza – 720. – 1961. Felelős vezető: Szokolai Sándor.” – A kis mű 39 lapot tartalmaz, formátuma pedig: 14 x 10 cm.

A teljes áttekintés érdekében meg kell még azt is említeni, hogy függelékében közli a Békés-Dalos újszövetségi Szentírás tizennegyedik,³⁷ átdolgozott kiadása a görög katolikus szentírási olvasmányok szakaszjegyzékét.³⁸ Sőt, ez eddig a legrészletesebb, mert a nagybőjti olvasmányok, valamint az ószövetségi olvasmányok jegyzékét is tartalmazza.

Végül, nem mehetünk el szó nélkül amellet az igény mellett sem, amely akkor nyilvánult meg, amikor csaknem lehetetlen volt, vagy csak rendkívüli nehézségek árán sikerülhetett liturgikus-vallásos jellegű könyvek kiadása. Az Amerikába kijutott bazilita atyáink próbáltak meg segíteni a gondon: fénymásolt változatban juttattak haza jónéhány példányt az *Apostolos könyvből*.³⁹

5. Összegzés

Az előzőekben áttekintettük a 125 éves jubileumát ünneplő *Apostolos könyvünket*. Megjelentetésének történetével kapcsolatban felfigyelhettünk arra az igényre, amely abban jelentkezett, hogy legyen magyar anyanyelvünkön oly könyv, mely a Szent Liturgiához a szükséges olvasmányokat tartalmazza. Tartalmi ismertetése folyamán láthattuk, hogy milyen nagy lett ennek a műnek a jelentősége, s a továbbiakra is mennyire kihatott. Ugyanis kellett a bővebb változata, amely húsz esztendő múltán meg is jelenhetett. Nem látott viszont napvilágot az a változat – pedig folyamatosan megvolt rá az igény –, amely minden napra tartalmazza a szentírási olvasmányokat. Sőt, ilyen könyvünk még a mai napig sincs, bár 2001-ben már úgy gondoltuk, közel vagyunk a megvalósuláshoz: „Meg kell említeni, hogy folyamatban van az *Apostolos könyv* újabb kiadása, amely a görög mintára készül, tehát a liturgikus év minden napjára tartalmazza az előírt szentírási szakaszokat, a megfelelő beosztásban”.⁴⁰

³⁷ Ez 1994-ben jelent meg. A szakaszokat tartalmazó részek címe: „Apostoli és evangéliumi szakaszok a bizánci szertartású keleti egyházakban”, illetve: „Olvasmányok jegyzéke az Alkonyati zsolozsmára”. A 664-679. lapokat foglalják el a műben.

³⁸ Vö. IVANCSÓ, „Újabb liturgikus kiadványaink” (37. láb.), a 36. szám alatt.

³⁹ Leírását lásd: IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kiadványaink* (3. láb.), 67-68.

⁴⁰ Vö. IVANCSÓ, „Apostolos könyvek” (15. láb.), 169.

Mindeddig meg kellett elégednünk azzal, hogy legalább a minden napra szóló szakaszok jegyzékét kézbe vehetjük.

Záró gondolatként legyen szabad azt a történelmi háttérrel rendelkező csöndes, de mégis sürgető igényt megfogalmazni, hogy ha már eddig nem jelent meg a teljes, a görög mintára készített, a minden napra szóló szentírási szakaszokat tartalmazó *Apostolos könyvünk*, legalább a legelső kiadásának 125. jubileumi esztendeje hozza meg ennek lehetőségét magyar görög katolikus egyházunkban!

GÁNICZ ENDRE

MELYIK BIBLIAFORDÍTÁST HASZNÁLTA MELLES EMIL AZ APOSTOLOS KÖNYVHÖZ?

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A bibliafordítások kezdete; 3. A magyar nyelvű bibliafordítások rövid története a 19. század végéig; 4. Tárkányi Béla élete; 5. A Káldi Biblia Tárkányi Béla által átdolgozott változata; 6. Összefoglalás.

1. Bevezetés

A címként feltüntetett kérdésre rövid kutatás után (mely az akkor legmodernebb rendelkezésre álló szöveg felhasználásának feltételezésével indult) könnyen választ lehetett adni. Ezért szeretném először kiemelni a kérdés egy másik részletét, ami egyben állítás is: a „használta” igét. Ismét csak evidens dologról van szó, hiszen Gebé Viktor munkácsi egyházmegyei kanonok az *Apostolos könyv* előszavában a következőket írja: „Alkalmilag e tárgyról Melles Emil püspöki h. titkár urral beszéltem és ő örömmel vállalkozott a szükségesnek bizonyult könyvecske összeállítására”.¹ Melles Emil tehát már létező bibliafordítást használt fel és nem maga készítette azt eredeti szövegből.

Ha Fülöp diakónusnak arra az Apostolok Cselekedeteiben található kérdésére gondolunk, amelyet Kandakénak, az etiópok királynőjének udvari tisztjéhez intézett (vagyis: „Azt gondolod, hogy érted, amit olvasol?”²), akkor abban nem csak az exegézisre való utalást figyelhetjük meg, hanem a szöveg elsődleges megértésének a szükségességét is.

2. A bibliafordítások kezdete

Ezt az elsődleges megértést szolgálta már az Ószövetségre vonatkozóan is a görög nyelvű fordítások létrejötte (Szeptuaginta, Aquila,

¹ MELLES, E., *Vasárnapi és ünnepi apostolok és evangéliumok a Gör. Szert. Kath. Egyházban*, Eger 1882, 3.

² ApCsel 8,30b

Theodotion, Szümmakhosz). Keletkezésüknek az volt az oka, hogy az Egyiptomban élt zsidók többé már nem beszélték anyanyelvüket, ugyanakkor az Isten szavával való kapcsolatot – hithű zsidóhoz illően – fenn akarták tartani. A görög fordításokon kívül más ókori fordítások is napvilágot láttak. Pl. arámul, ami a babiloni fogságot követő időszakban lett a zsidóság hétköznapi nyelvivé. Ekkor a parafrázisokkal tűzdelt szöveg biztosította az Isten szavának anyanyelven való olvasását. A szír Pesitta, illetve a latin nyelvű *Vetus Latina*, valamint a *Vulgata* az Ószövetség nyugaton történő elterjedésének volt elengedhetetlen eszköze.³

Az Újszövetség fordítására viszonylag későn került sor, mivel a római birodalom koiné görög nyelve „az idők teljességének”⁴ részét képezte, vagyis a krisztusi örömhír gyors elterjedésének volt kiváló eszköze. Az Újszövetség első fordításai ezért azokban a tartományokban keletkeztek, ahol a keresztény lakosság nem görögösödött el. Így jött létre először a szír fordítás, a Pesitta újszövetségi része, talán edesszai Rabbula műveként. Tatianusz *Diatessaronja* mellett a szír fordítások közül említést érdemel a *Philoxeniana* és a *Harclensis*. A kopt fordítások közül kiemelkedik a szahidi és bohairi nyelvjárásban fennmaradt teljes újszövetségi fordítás. Örményre valószínűleg szírből fordították le az Újszövetséget az 5. század első felében. A grúz viszont az örmény verziót vette alapul, bár a 6-7 században elgörögösítették. Az etióp fordítás eredeténél már nem lehetünk ennyire biztosak, nem tudjuk, hogy szír vagy görög alappal rendelkezett-e. A Wulfila püspök keze munkáját dicsérő gót bibliafordítás csak töredékekben maradt fenn. A hagyomány Cirillnek és Metódnak tulajdonítja az ósláv nyelvű szentírásfordítást, bár nagy valószínűséggel az ő munkájuk csak a liturgikus perikópákra korlátozódott. A latin fordítások közül híres a *Vetus Latina*, amely a *Vulgátával* ellentétben az ószövetségi részt a LXX fordításból és nem a *Textus Masoreticus*ból vette. Már a középkorban is készültek más latin fordítások, mint pl. S. Pagninus-é vagy S. Münster-é. A legnagyobb tekintélyre mégis Erasmus fordítása tett szert, amelyet a későbbiekben több nemzeti nyelvű fordításhoz is felhasználtak.

Érdekességképpen jegyzem meg, hogy a legrégebbi teljes bibliafordítás franciául a XIII., olaszul a XIV., spanyolul pedig a XV. századból való. Az első nyomtatott német Biblia 1466-ban került ki a nyomdából. Luther Márton 1522-ben jelentette meg bibliafordítását,

³ Vö. RÓZSA, H., *Ószövetségi bevezető*, Budapest 1993, 10-12.

⁴ Gal 4,4a

amelyre a katolikus „válasz” majdnem másfél évszázaddal később az un. Mainzi vagy Katolikus Biblia révén 1662-ben következett be. Angolul egy 778-ból származó zoltárfordítás a legkorábbi angolszász emlék a szentírás részleges fordításában. Szintén híres a King James Bible, ami az anglikán Tyndal féle fordítás javított változata⁵.

3. A magyar nyelvű bibliafordítások rövid története a 19. század végéig

A Biblia nemzeti nyelvekre való lefordításának igénye mindig is jelen volt az Egyház életében, így Magyarországon is. Ezzel a magyar egyház Krisztus felszólításának és a II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* konstitúciójának 22. pontjában található felszólításnak tett és tesz eleget: „Krisztus hívei előtt szélesre kell tární a kaput, hogy hozzájussanak a Szentíráshoz... Mivel pedig Isten igéjének mindenkor kezünk ügyében kell lennie, az egyház anyai törődéssel gondoskodik róla, hogy megfelelő és pontos fordítások készüljenek az egyes nyelveken, főleg a szent könyvek eredeti szövegei alapján”.⁶

Egy-egy mondat erejéig szeretném felvázolni a mai liturgikus szimpozion *Apostolos könyvének* alapjául szolgáló Szentírásig a magyar bibliafordítás történetének fontosabb emlékeit.

Bár a szentírás magyar szövege nem maradt ránk, de Szent István király törvénykönyvéből és az 1114-es esztergomi zsinat törvényéből kiderül, hogy liturgikus használatra már készültek részleges magyar nyelvű bibliafordítások. Ezt a „Halotti beszéd” és az „Ómagyar Mária siralom” bibliai tartalmú nyelvemlékei is megerősítik. Zárójelben jegyzem meg, hogy a középkori kézírásos kódexek 99%-a elpusztult, ezért a bemutatott történet enyhén szólva is hiányos.

A legrégebbi ránk maradt magyar nyelvű, részleges bibliafordítás 1416 és 1450 között keletkezett. Ennek különböző részeit (18 ószövetségi könyvet és 4 evangéliumot) három kódex őrzi. Sokáig folyt a vita arról, hogy azt ténylegesen „huszita bibliának” lehet-e nevezni, vagy katolikus fordítók (ferences illetve premontrei szerzetesek) munkája. A nyelvezete számunkra szokatlan kifejezéseket tartalmaz. (Pl. a Szentlelket „Zent Zelleth”-vel fordítja.)

⁵ Vö. Haag, H. (szerk.), *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, 1673-1679.

⁶ Cserhádi, J. – Fábán, Á. (szerk.), *A II. Vatikáni zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest 1975, 152.

Az első magyar nyelvű teljes bibliafordítás Báthory László pálos szerzetes nevéhez köthető. Műve Mátyás Corvinái közé került, de a török megszállás alatt eltűnt. A nyírcsászári születésű pálos szerzetes 1437-1457 között remeteségben élve írt magyar nyelvű magyarázatot a teljes Bibliához, ami szintén Mátyás könyvtárába került. Nem szabad megfeledkeznünk a begináknak készített fordításokról sem, amelynek tanúi a Festetich-, a Cheh-, a Keszthelyi és a Székelyudvarhelyi kódex. Az első országosan ismert, elterjedt részleges bibliafordítás a Jordánszky kódex, amely 194 levélből áll. A nyelvezetéből kiderül, hogy művelt pap készítette a margitszigeti domonkos apácák részére. Az Ószövetség első hét könyvét, illetve a páli levelek kivételével a teljes Újszövetséget lefordította. Néhány nehezen érthető részt pontosan megjelölve kihagyott. Az Érdy és a Nagyszombati kódex azért érdekes, mert a reformáció elleni küzdelem jelét figyelhetjük meg a városlódi „néma barát” magyar előszóval ellátott részleges bibliafordításában. Rotterdami Erasmus 1516-ban, majd 1518-ban javított változatban is kiadta az eredeti görög nyelvből készült latin nyelvű újszövetségi bibliafordítást, amellyel a Vulgatában fellelhető hibákat igyekezett kijavítani. Ez részleges magyar bibliafordítások alapjává is vált.

Történelmi tény, hogy a könyvnyomtatás elterjedése mozdította elő hazánkban is a bibliafordítás fejlődését. Komjáthy Benedek – művelt világi férfi – a török elől menekült Husztra, majd onnan Nyalábvárra került Perényi Gáborné Frangepán Katalin fia nevelőjének. A kalocsai érsek hűgának többszöri unszólásra fordította le Szent Pál leveleit magyar nyelvre. Ezt az első magyar nyelvű nyomtatott könyvet 1533-ban Lengyelországban, Krakkóban adták ki Frangepán Katalin költségén. Pesti Gábor kanonok, küküllői főesperes 1536-ban Bécsben megjelent evangéliumfordítása – Új Testamentum magyar nyelven – Erasmus latin fordítása alapján készült humanista munka. Nemeskürthy István ezt mondta róla: „Ő használta először a maihoz legközelebb lévő központinak is nevezhető nyelvjárást”. Sylvester János készítette 1541-ben az első Magyarországon kiadott magyar nyelvű teljes Újszövetség fordítást. Újszigeten Abádi Benedek nyomdájában készült Nádasdy Tamás királyi tanácsos költségén. A görög és héber nyelv bécsi tanáráként aggályos pontossággal fordította le Erasmus latin nyelvű újszövetségi Szentírását. Két cél irányította: az egyik az volt, amit Erasmus fogalmazott meg, azaz minden nyelvre le legyen fordítva a Szentírás. A másik ok egészen prózai volt: más – saját bibliafordítással már rendelkező – nemzet gúnyolódását akarta elhárítani a magyarokról.

A bibliafordításnak újabb lendületet a reformáció hazai elterjedése adott. A Krakkóban 1548-ban megjelent Zsoltároskönyv Benczédi Székely István azon törekvésének tanúja, hogy bibliai alapú népénekeket hozzon létre. Az Erdéllyel a török hódoltság ideje alatt szoros kapcsolatban álló Dunántúlon fordította le Eszéki Szigeti Imre református lelkész és Tövisi Mátyás iskolamester Jézus, Sirák Fia könyvét. Kolozsváron nyomtatták ki 1551-ben. Heltai Gáspár bibliafordításából hat ószövetségi könyv hiányzik. A négy kötetes mű elterjedésének akadálya azonban nem ez, hanem gyakori vallásváltoztatása és a mű 1551-1565 közötti hosszú kiadási időszaka volt. Ugyanakkor készítette el Méliusz Juhász Péter Sámuel és a Királyok két-két könyvének a fordítását, majd Nagyváradon Jób könyvét. Az eddigi fordítók közül ő a legdemokratikusabb: paraszt is olvassa a Bibliát. Félegyházi Tamás Újszövetség fordítása csak halálát követően, 1586-ban jelent meg, amelyet Debrecen városa finanszírozott. Félegyházi a 16. század egyik legfelkészültebb teológusa volt, fordításának magyarázatát a lap külső szélén hozza.

Az első magyar nyelvű teljes Szentírás fordítás 1590-ben Vizsolyban készült. A fordító Károli Gáspár – eredeti nevén Radicsics Gáspár – gönci lelkész volt. Az országrész jelentős református főurainak támogatásával öt év alatt sikerült kiadnia a teljes szentírás-fordítást, ami jelzi egyrészt azt, hogy nem egyedül készítette, másrészt pedig, hogy már létező magyar nyelvű fordításokat is felhasznált. Mantskovit Bálint nyomdája valószínűleg 7-800 példányt készített belőle, amelyből ma 51-et ismerünk.

Máig tartó vita tárgya, hogy ez a fordítás az eredeti szentírási nyelvekből készült-e, vagy sem. A későbbiekben többnyire külföldön megjelenő Szentírás sokkal több kiadást élt meg, mint a Káldi féle fordítás. Komáromi Csipkés Györgyöt a tiszántúli kerület bírta meg, hogy eredeti nyelvek alapján készítse el a teljes Szentírás-fordítást, amire az alkalmat a Károli szöveg korrekciójának aktualitása adta. Teljesen alkalmas volt a fordítás elvégzésére, mivel a bibliai nyelvekben elődeinél sokkal járatosabb volt. 1675-re készült el a fordítással, amelynek nyomtatását 1718-ban fejezték be. Az 1754-ben útnak indított 2915 példányt az egri püspök rendelete következtében elégették. Egy másik szállítmány 1789-ben kerülhetett Debrecenbe. Torkos András az első evangélikus magyar bibliafordító, akinek fordítása 1736-ban jelent meg Wittenbergben. Besenyei György 1737-ben fordította le a Bibliát. A magyarázatokat és jegyzeteket tartalmazó Szeniczei Bárány és Sartorius Újszövetség fordítása 1754-ben látott napvilágot. Bethlen Gábor kancellárja, Pécsi

Simon 1638-ra fordította le a zsolnárokat, ám szombatos elvei miatt munkája csak kéziratban maradt ránk.

A Trentói Zsinat kijelentette, hogy a vitában, előadásban, hit-szónoklatban a Vulgata a hiteles szöveg. Telegdi Miklós, a magyarországi reformáció első nagy ellenfele Krakkóban tanult, majd 1579-től pécsi püspök volt. A protestánsokat saját eszközükkel igyekezett megcáfolni: könyvkiadással válaszolt a könyvkiadásra. Mind ő, mind Káldi hivatkozik a reformációt megelőző magyar kéziratok bibliafordításokra.

Az első teljes katolikus bibliafordítást Káldi György készítette, aki Nagyszombatban született protestáns család gyermekeként 1572-ben. Világi papból lett jezsuitává. Bocskai támadása következtében hosszú külföldi tartózkodásra kényszerült. 1605-ben kezdte el magyarra fordítani a Szentírást, amit 1607-re be is fejezett, ám az 1626-os kiadásig többször is átdolgozta azt. A kutatók különböző érvekkel támasztják alá, illetve ellenzik a Káldi féle fordítás függését a Szántó Arator István féle fordítástól, amely valószínűleg a hajdúk által 1605-ben lerombolt znióváráljai jezsuita rendház romjai között veszett. Káldi Szántótól való függésének érve a fordítás gyorsasága, illetve az a tény, hogy Káldi munkatársként szerepelt a közvélemény előtt. Csak később, a kiadás körüli munkálatok szorították háttérbe az eredeti fordító nevét. Az ellenérv képviselői viszont azt állítják, hogy Káldi kilenc alkalommal mondja, hogy ő készítette a fordítást, miközben mások érdemeit is megemlíti. A Biblia előszavában Pázmány Péter is Káldit jelöli meg fordítóként. Ezen érvek sorába tartozik a szerzői önérték is. A gyors fordítást csak egy saját részre készített személyes „nyers” fordítással magyarázzák. A kétéves kényszer-vándorlás pedig csak a külső lelkipásztori munkát akadályozta és nem a fordítást. Mindenesetre el kell ismerni a Károlival egy időben tevékenykedő Szántó Arator István nagyságát, aki műve kiadását már nem érte meg. A Káldi Biblia kiadásához Pázmány Péter érsek mellett Bethlen Gábor református erdélyi fejedelem is hozzájárult.

Kétszáz évig változatlan formában használta az egyház. 1790-ben merült fel a kérdés, hogy új fordítást, vagy javítást kellene inkább végezni. 1822-ben a pozsonyi zsinat az átdolgozás mellett döntött. Így Végh István és Guzmics Izidor fordítottak le részleteket a Bibliából. 1834-35-ben jelent meg a hatkötetes teljes revízió Szepesy Ignác püspök ideje alatt. Ezt a nem közkeletű revíziót Szabó József dolgozta át. Műve 1851-ben jelent meg.

Ezt a történelmi bevezetőt követően érkeztünk el a mai szimpozium szempontjából fontos Tárkányi fordításhoz, amely figyelem-

be vette a Szepesi átdolgozást. Sikerét jelzi, hogy háromszor is megjelent: 1862-65, 1892 és 1915-18-ban.⁷

4. Tárkányi Béla élete

A Viperina család József nevű gyermeke 1821. január 2-án született Miskolcon. Miután szülővárosában és Lőcsén tanult, 15 éves korában az egri papnevelő intézetbe lépett, ahol korán kitűnt az irodalom iránti érdeklődése és tehetsége. A Kisfaludy Társasághoz Tárkányi néven adta be Honáldozat című balladáját pályamunkaként. A kedvező fogadtatást követően kisebb versei is megjelentek szépirodalmi lapokban. Klopstock Messiásából is fordított, melynek következtében Toldy Ferenc az egész mű lefordítására kérte fel. Tanulmányai befejeztével az érseki kancellárián dolgozott, majd papszentelése után engedélyt kapott a Tárkányi név felvételére. 1844-től az egyházi énekekkel és az énekeformmál foglalkozott a Szent Erzsébet egyházközségben. 1846-tól Pyrker, majd utódja Bartakovics érsek alatt is szertartóként szolgált. Egyházi szolgálata később Egyeken folytatódott, majd kanonokká és borsmonostori apáttá nevezték ki.

Tudományos működését abból is láthatjuk, hogy a Szent István Társulat igazgatója illetve a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Ima- és énekkönyvei jelzik, hogy nem csak a szépirodalomban volt jártas. 1857-ben *Tárkányi költeményei* címmel Toldy Ferenc adta ki Tárkányi addig megjelent verseit. Bartakovics érsek 1852-ben kérte fel a Káldi bibliafordítás átdolgozására, melyet Egerben és Egyeken végzett. Első lépésként a Zsoltárok könyve jelent meg 1860-ban, majd ezt követte az Ó- és Újszövetségi Szentírás 1865-ös kiadása, illetve az Újszövetség könyvei a Vulgata szerint szintén 1865-ben. 1868-ban Szentírási szakaszok címmel jelent meg bibliafordítása, 1870-ben ugyanez népiszólak számára.

A Szentírás fordításában végzett munkájának elismeréseként a pápa kamarásává, a király pedig egri főegyházi kanonokká nevezte ki őt. A Szent István társulat alelnökeként 1886. február 16-án halt meg Egerben.⁸

⁷ Vö. GYÜRKI, L., *A Biblia földje. A magyar bibliafordítások története*, Budapest 1998, 66-94. – BENYIK, GY., „Magyar Biblia-fordítások”, in *Studia Biblica Athanasiana* 1 (1998) 9-22.

⁸ Vö. *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*, Budapest 1897, XV. köt., 943-944. – Toldy, F. (szerk.), *Tárkányi B. J. költeményei*, Pest 1857, III-VIII.

5. A Káldi Biblia Tárkányi Béla által átdolgozott változata

Az első, 1862-65 között megjelent Tárkányi bibliafordítás előszavában Bartakovics Béla egeri érsek a kiadás okaként Jézus missziós parancsát említi. Az érsek kifejti még, hogy a három kiadást megélt, kétszáz éven keresztül használt Káldi bibliafordítás átdolgozását az 1822-es pozsonyi nemzeti zsinat határozta el. Ezt követően Szepesy Ignác pécsi püspök vezetésével 1834 és 1936 között hat kötetben jelent meg a teljes magyar nyelvű Szentírás Pozsonyban, majd Szabó József képekkel bővített fordítása 1851-ben Pesten. A Káldi fordítás új átdolgozásakor Tárkányi szövegét Joseph Franz Allioli Vulgatóhoz fűzött német nyelvű, az apostoli Szék által jóváhagyott magyarázatainak fordítása gazdagította. A Vulgata és a pápa tekintélyét emeli ki Bartakovics érsek, valamint azt, hogy a püspöki kar öt tagja ellenőrizte a fordítást, amelynek kiadási jogát a Szent István Társulat kapta meg.⁹

Az 1892-es második kiadás előszavában dr. Samassa József egeri érsek az újabb kiadást azzal magyarázza, hogy az első kiadás példányai elfogytak. A Szent István Társulat kérésére 5000 példány kinyomtatására adott nem csak engedélyt, hanem támogatást is a nyomdai és a korrektori költségek magára vállalásával. Az egykötetes műben az Apostoli Szent-szék által előzőleg jóváhagyott szöveg változatlan kiadását találjuk.¹⁰

A harmadik kiadás előszavát már dr. Szmracsányi Lajos írta 1915-ben, akitől szintén a Szent István Társulat kért engedélyt a magyar fordítás újabb kiadására. Az egeri érsek a magyar katolikus családok igényeit szem előtt tartva „a legnagyobb készséggel” járult hozzá az újbóli kiadáshoz. Indoklásában a modern nyomdatechnika, illetve a kisebb méretű bibliaformátum is szerepelt. A megjelentetés fő feltétele ezúttal is az Apostoli Szentszék által jóváhagyott szöveg változtatás nélküli kiadása volt.¹¹

Az egy és a négy kötetes mű felépítése közel azonos: a címlap után az első előszó következik, amelyet Antonius Xaverius apostoli nuncius latin nyelven írt, többségében eltérő keltezésű öt engedélye

⁹ Vö. *Az Ó és Új Szövetségi Szentírás a Vulgata szerint figyelemmel az eredeti szövegre. Káldi György fordítása nyomán, jegyzetekkel átdolgozva. Az Apostoli Szék jóváhagyásával. Harmadik, változatlan kiadás, Budapest 1915, V-VIII.*

¹⁰ Vö. *Op. cit.*, XIII.

¹¹ Vö. *Op. cit.*, XIV.

található.¹² Az egy kötetes kiadásban a tartalom elől, míg a négy kötetesben a 2. kötet kivételével – amit nem feltétlenül kell a kiadó gondatlanságának betudni, oka lehet a rendelkezésemre álló példány újrakötése is – a könyv végén található. Az egy kötetes műben a tartalomjegyzék után idézetek és rövidítések címmel találunk egy kis útmutatást. Ebből kiderül, hogy a Tárkányi fordítás Mózes öt könyvének nevezi a Pentateuchust, Máté és Márk neveit nem rövidíti le, János evangéliumára pedig a „Ján”-t használja.

A négy kötetes mű nem az egy kötetes lekicsinyített és kötetekre osztott verziója, hiszen más a szöveg tördelése. Minden egyes lapon két oszlopban található a Szentírás szövege, amelyet egy-egy fejezet előtt rövid összefoglalás előz meg, ugyanúgy, mint a Káldi Bibliában. Az egyes szentírási könyveken túl az újszövetségi részben külön bevezetőt találunk az evangéliumokhoz és az apostoli levelekhez. A két szövegoszlopot egy függőleges vonal választja el egymástól, az alattuk található kisebb karakterű magyarázatot pedig egy rövid vízszintes vonal. A mű lezárásaként mindkét verzióban egy latin rítusú szentírási szakaszjegyzék található az újszövetségi rész után.

A négy kötetes kiadás első három kötete az Ószövetséget, a negyedik pedig az Újszövetség könyveit tartalmazza. Az egyes kötetek a következő bibliai könyveket foglalják magukban:

1. kötet: Teremtés könyvétől a Királyok 4. könyvéig (sic!),
2. kötet: Krónika első könyvétől Jézus, Sirák Fia könyvéig,
3. kötet: Izaiás jövendölésétől a Makkabeusok 2. könyvéig,
4. kötet: Máté evangéliumától a Jelenések könyvéig.

A Tárkányi által átdolgozott szöveget könnyedség és költői hajlékonyság jellemzi.

Mt 3,11 szövegének összehasonlításával könnyen megfigyelhetjük a két fordítás közötti különbséget.

A Káldi szöveg a következő:

„Én ugyan keresztellek titeket vízzel a’ penitentiára: a’ki pedig utánnam jövendő, erősb nálamnál, kinek nem vagyok méltó saruit viselnem: ő meg-keresztel titeket Szent Lélekkel, és tüzzel”.

¹² A harmadikban „iam defuncto” kiegészítést találunk Csajághy püspök úr neve után, ezért az utolsó két iratban már a fordítás ellenőrzésében az ő helyére került Viber József neve szerepel.

A Tárkányi fordításban ez áll:

„Én ugyan vízzel keresztellek titeket bűnbánatra, a ki pedig utánam jövő, erősebb nálamnál, kinek nem vagyok méltó saruit vinni, ő titeket Szentlélekkel és tűzzel fog keresztelni”.

6. Összefoglalás

Melles Emil az általa összeállított *Apostolos könyvben* az akkor rendelkezésre álló legmodernebb magyar nyelvű bibliafordítást használta fel, a Tárkányi Béla által átdolgozott Káldi Szentírást, melynek sikerét háromszori kiadása mutatja. A magyar bibliafordítás történetéből világosan látszik, hogy ez a fordítás számunkra igen jelentős, mivel a teljes Szentírás szövegét ültette át magyar nyelvre, azért, hogy az Isten örömhíre minden magyar anyanyelvű emberhez eljuthasson.

SOLTÉSZ JÁNOS

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS ZÁRSZÓ

Tisztelendő Asszonyok!
Főtisztelendő Atyák!
Tanár Urak
Tisztelendő Urak!
Kedves Vendégeink!

A mai tudományos összejöveteleink fő témáját az „Apostolos könyvünk kiadásának 125. évfordulója” szolgáltatta. Látszólag nem bír nagy jelentőséggel ez az évforduló, az akkori kiadás hullámai mégis napjainkig terjednek, hisz újabb és modernebb, teljes kiadás azóta is várat magára.

Az első előadás *Nyirán Jánostól* hangzott el „Az apostolos könyv a görög bizánci hagyományban” címmel. A liturgikus könyvek szóban forgó részéről, azok csoportosításáról ritkán hallható, szakmailag pontos és – amennyire lehetséges – széles körű áttekintést kaphatott a hallgató. Nem is gondolnánk, hogy milyen sok tanulmány és szócikk foglalkozott már – inkább csak írásban – e témával. Az előadás során szóba kerültek a bizánci rítus kialakulásának kiinduló helyszínei: városok, kolostorok a liturgikus élet megvalósításához szükséges sokféle könyv hátterét képező bölcsők, melyekből az alapl művek útjukra indultak. A lectionariumok kutatásainak interdiszciplináris igényének hangsúlyozása mellett az előadó inkább a hallgatóság számára érdekesebb gyakorlati síkot követte előadásában, mint pl. a zenei jelzések, liturgikus bejegyzések a Biblia kézírataiban stb. Az apostoli szakaszok felosztása mellett érdekes volt az apostolos könyv fajtáinak áttekintése, valamint a szerkezetének bemutatása. Ez utóbbi érdekessége az ún. propriumok, melyekből három található: az első az Evangéliumos könyvhöz hasonlóan a liturgikus évet követi, a második az egyházi év szerint a szentek tiszteletéhez kötődik, a harmadik a kisebb szentekhez és egyes alkalomokhoz kapcsolódik. Az apostolos könyv további tanulmányozása azért lenne fontos, mert a kéziratok komoly eltéréseket tartalmaznak, a nem bizánci forrásokkal is hasonlóságokat mutatnak, másrészt bizonyos funk-

ciók hagyományára rávilágíthatnak, melyek vitás kérdések megoldását segíthetik. Az apostolos könyveknek nem titkolt fontos funkciójuk volt a legrégebbi keresztény korokban, de ma is, hogy az iskolákban és általában a hívek számára az oktatás és a nevelés kiemelt, illetve speciális eszközeivé váltak. Ez a feladatuk bizonyos értelemben – gondolva a liturgikus használatukra – ma sem lebecsülendő.

A második előadás *Bohács Béla* dékán úrtól igen értékes gyöngyszemként egészítette ki a magyar apostolos könyv gondolatkörének világát, melyet személyes, magyar vonatkozású motívumokkal is érdekesebbé tett, „Az apostolos könyv Szlovákiában” címmel. Rámutatott, hogy az apostolos könyv történetének áttekintése szomszédunkban is érdekességeket és újdonságokat tartalmaz. Vannak a nyomtatott művek mellett kéziratosak is, melyekből az előadó be is mutatott egy példányt. Van olyan kiadás is, melyet – érdekes módon – Moszkvában adtak ki. Kiemelte, hogy az apostolos könyvek a liturgikus előírások betartásának fontos eszközei és bizonyítékai voltak. Egészen a XX. század második feléig az ószlávot használták a szlovák görög katolikus egyházban. 1850-ben „Iszbornyikok” jöttek létre, melyeket a legmodernebb időig is használtak. Boldog Pál püspök olyan változatot is készített, mely az ószláv szöveget latin betűs átírással hozta. Amikor eljött az idő, hogy az ószlávot már nem értették, akkor az olvasmányokat a Szentírásból olvasták. 1990-ben készült liturgikus olvasmány gyűjtemény a hétköznapokra három éves variációban. Az előadó végül megalapította, hogy szlovák nyelven már megvan a Liturgikon, a Szerkönyv és az Evangéliumos könyv, viszont megfelelő szlovák nyelvű Apostolos könyv még nem készült, s mintegy 40 éve a Szentírásból olvassák fel az apostoli szakaszokat, s reményét fejezte ki, hogy a közeljövőben ez is megvalósul.

Pallai Béla, nagypeleskei paróchus „Melles Emil életrajzát” tárta a hallgatóság elé előadásában. Személye azért fontos, mert a száz évvel ezelőtt kiadott könyv összeállítója ő volt. Melles Emil 1857. március 16-án Napkoron született. 1879-ben pappá szentelték. Ifjú korától kezdve a magyar liturgia bevezetéséért küzdött. 1888-tól számos cikke jelent meg ebben a témában. A görög szertartástan ismertetésével és magyarázatával is ezt a célt kívánta szolgálni. 1900-ban, Szabó Jenőnek, a római zárandoklat fő szervezőjének ő nyújtotta át azt az „Emlékkönyvet”, melynek összeállításában jelentős munkát végzett, s amelyet a közelmúlt jubileumi évében újra kiadtak. Melles Emil végzett először magyar liturgiát 1905. december 3-án a magyar egyházközségekben

meghonosodott gyakorlat szerint. Elősegítette a másik súlyos gond megoldását, a naptárkérdés rendezését. Erőfeszítései tartós eredményre akkor még nem vezettek, de visszatekintve már látjuk, milyen fontos állomásai voltak a magyar görög katolikus liturgikus élet kialakulásának, megszilárdulásának. Az Apostolos könyv mellett ki kell emelnünk az általa összeállított és fordításában sokszoros kiadást megért „A dicséret áldozata” című imakönyvet. Az előadás fontos vonatkozása volt a hallgatóság részéről, hogy dr. Kiss Andor és dr. Melles Tivadar paróchusok személyében az előadást Melles Emil déunokája és rokona is meghallgatta, mintegy hangsúlyozva a múlt és a jelen szétszakíthatatlan kapcsolatát is jelenlétükkel, hozzászólásukkal.

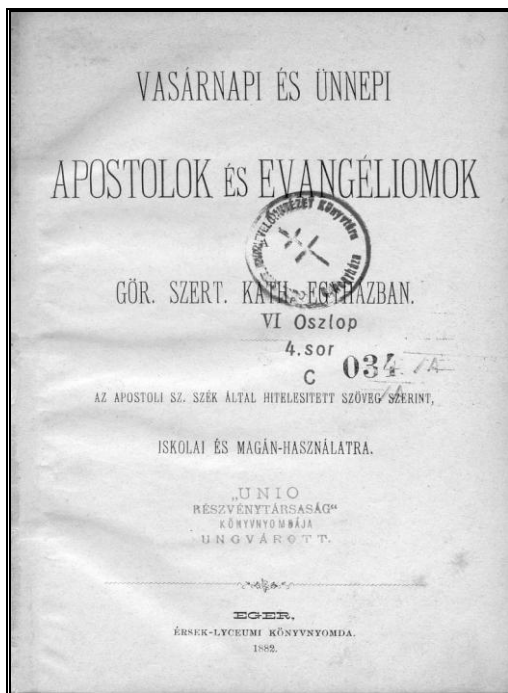
A szimpozion központi jelentőségű előadását *Ivancsó István*, a tudományos összejövetel szervezője tartotta „Az első nyomtatott Apostolos könyvünk történeti és tartalmi bemutatása” címmel. A kiadás 125. éves évfordulója görög katolikus múltunk, jelenünk és jövőnk szempontjából is fontos üzenetet közvetít. Az előadó világosan utalt arra, hogy szembe kell néznünk először is a tényekkel: Eddig még nem került sor görög liturgikus könyv alapján klasszikus apostolos könyv kiadására; két magyar mű mégis van, az elsőt épp 125 évvel ezelőtt jelentették meg, majd ezt 20 év múlva újra kiadták. Talán lett volna egy harmadik mű is, Baulovics Zoltáné, mely úgy tűnik, elkészült, de nem jelent meg, mert létezéséről senki sem tud, s példány sem maradt belőle. Ezért is kiemelt jelentősége van Melles Emil tevékenységének, aki a száz évvel ezelőtti művet összeállította és kiadta, s legjobban összefoglalta az Apostolos könyv szerepét és jelentőségét: „A munkácsi egyházmegye magyar ajkú hívei között munkálkodó lelkészek közül többen akként nyilatkoztak, hogy egyházunk szertartási szabályainak ismertetésére és a vásár- és ünnepnap fordítások sikerének biztosítására igen előnyös volna, ha a... szentírási szakaszokat, mintegy tankönyvül a tanuló ifjúságunk kezébe adhatnák”. Az Apostolos könyv tehát segíthetné anyanyelvünket oltárra emelt nyelvvé tenni, liturgikus kultúránkat tökéletesíteni, s iskolákban, magánjátosságban való használat révén, a szentírás ismertségét előtérbe helyezni. Az új, modernebb kiadás az élni akarás szülte igény és a szükséges hiánypótlás beteljesítése lenne. Az előadó a mondanivalója végén megfogalmazta a szimpozion üzenetéként: „ha már eddig nem jelent meg teljes, a görög mintára készített, a minden napra szóló szentírási szakaszokat tartalmazó Apostolos könyvünk, legalább a legelső magyar nyelvű kiadásának 125. jubileumi esztendeje hozza meg ennek lehetőségét magyar görög katolikus egyházunkban!”

Az utolsó tudományos előadást *Gánicz Endre* tartotta, s arra a kérdésre kereste a választ, hogy „Melyik bibliafordítást használta Melles Emil az Apostolos könyvhöz?” Lényegre törő, mégis részletes előadást kaptak e témában is a hallgatók. Már a bevezető gondolatokban utalás történt arra, hogy Melles Emil már létező bibliafordítást használt fel, és nem maga készítette azt az eredeti szövegből. Ezután képet kaphatott a hallgatóság általánosságban a bibliafordítások létrejöttéről. Kifejezetten érdekes volt a magyar bibliafordítások XIX. század végéig történő áttekintése. Nem is gondolná az ember, hogy Báthory László pálos szerzetestől kezdve Tárkányi Bélával bezárólag milyen sok ember tevékenysége segítette az aktuális Bibliához jutás apostoli tevékenységének megvalósulását. S Tárkányi Béla nevével azért is kell megállni, mert Melles Emil a Káldi-Biblia Tárkányi Béla által revideált verzióját használta. Tárkányi tudományos működését jelzi, hogy a Szent István Társulat aligazgatója, és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Bár verseket is írt, nemcsak a szépirodalomban volt jártas, ezt bizonyítják ima- és énekkönyvei. Bartakovics érsek 1852-ben kérte fel a Káldi bibliafordítás átdolgozására. 1868-ban és 70-ben már népiskolák számára is készített bibliafordítást. A szentírás fordításában végzett munkájáért a pápa kamarásává, a király főegyházi kanonokká nevezte ki. 1886-ban a Szent István Társulat alelnökeként halt meg Egerben. Melles Emil az ő fordítását használta az Apostolos könyv összeállításához.

Ezen a szimpozionon különleges és érdekes információkhoz juthatott a hallgatóság. Görög katolikus identitásunk is megerősödhetett, különösen azáltal, hogy láthattuk, hogy küzdelmes és nehéz időszakokban is erős akarattal kell célokat kitűzni, s azokat jó szándékkal igyekezni megvalósítani, mert ezek gyümölcse előbb utóbb beérik, s az utódok közösségének növekedését szolgálja.

Így köszönöm meg mindenki munkáját, s a jelenlévők megtisztelő részvételét. A szimpozionot ezennel bezárom.

VII. (Nemzetközi) Liturgikus Szimpozion

az első nyomtatott
Apostolos könyvünk
kiadásának 125. évfordulója alkalmából

2007. május 3-án
a Hittudományi Főiskola dísztermében.

Bár a magyar görög katolikus egyházban eddig még nem került sor a görög liturgikus könyv alapján klasszikusnak mondható *Apostolos könyv* kiadására, két sajátosan magyar művet felmutathatunk. Az egyiket, az elsőt, éppen száz esztendeje jelentették meg.

Aztán a folytonosan meglévő igényt jelezte, hogy harmadszor is kísérlet történt egy harmadik - mégpedig bővebb - változat kiadására. Ez azonban - annak ellenére, hogy kéziratban elkészült - nem jelent meg nyomtatott formában. Ez a tény viszont arra is utal, hogy papságunk nem elégedett meg azzal, hogy mindig állandó szentírási szakaszok legyenek a Szent Liturgiában (a halottiak, illetve a minden jó kérés szándékára rendelték). S egyházunk vezetői ezen segítettek legalább annyiban, hogy a szakaszjegyzéket kiadták.

Melles Emil, a száz évvel ezelőtt kiadott könyv összeállítója így írt erről: „A munkácsi egyházmegye magyar ajkú hívei között munkálkodó lelkészek közül többen akként nyilatkoztak, hogy egyházunk szertartási szabályainak ismertetésére és a vásár- és ünnepnap fordítások sikerének biztosítására igen előnyös volna; ha a vásár- és ünnepnap isteni tiszteleteken olvastatni szokott szentírási szakaszokat, mintegy tankönyvül a tanulóifjúság kezébe adhatnák”.

Az *Apostolos könyvünk* tehát arról tanúskodik, hogy a Szentírásból való lelki táplálkozást, illetve az erre való lehetőségnyújtást igyekezett a liturgikus könyv elősegíteni, a papság és a hívek igényére.

A szimpozion a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszéke rendezi az első nyomtatott *Apostolos könyvünk* megjelenésének 100. évfordulója alkalmából 2007. május 3-án.

Program

Föltámadt Krisztus - Közös ének

15.00 - **Megnyitó**

15.10 - ***Az apostolos könyv a görög bizánci hagyományban*** -
ThLic. Nyirán János diakónus, Nyíregyháza

15.30 - ***Az apostolos könyv Szlovákiában*** - Dr. Habil. Bohács
Béla dékán, Eperjesi Egyetem

15.50 - ***Melles Emil életrajza*** - ThBac. Pallai Béla görög katoli-
kus paróchus, Nagypeleske

16.00 - ***Az első nyomtatott Apostolos könyvünk történeti és
tartalmi bemutatása*** - Dr. Ivancsó István liturgikus tan-
székvezető, Nyíregyháza

16.30 - ***Melyik bibliafordítást használta Melles Emil az
Apostolos könyvhöz?*** - ThLic. Gánicz Endre, Nyíregyhá-
za

16.50 - **Diszkusszió**

17.00 - **Összefoglalás és zárszó** - Dr. Soltész János főiskolai
rektor

Tündökölj - Közös ének

**A 2007. május 3-án, a Hittudományi Főiskola dísztermében
(Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13-19.) rendezett
szimpozionra tisztelettel meghívjuk és várjuk.**

Liturgikus Tanszék

Cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 303. – **E-mail:** ivancsoi@atanaz.hu

**A szimpozionhoz kiállítás
csatlakozik, mely a földszin-
ten megtekinthető.**

A SZIMPOZIONON RÉSZT VEVŐK NÉVSORA
(A hallgatóinkon kívül)

Gánicz Endre	–	Kótaj
Hollós János dr.	–	Téglás
Horváth Tamás	–	Nyíregyháza
Janka György dr.	–	Nyíregyháza
Kiss Andor dr.	–	Kálmánháza
Kiss Andorné dr.	–	Kálmánháza
Márku László	–	Napkor
Márku Lászlóné	–	Napkor
Melles Tivadar dr.	–	Végardó
Obbágy László dr.	–	Nyíregyháza
Obbágy Miklós	–	Miskolc
Petrasevits Dénes dr.	–	Encs
Sivadó Csaba dr.	–	Nyíregyháza
Soltész János dr.	–	Nyíregyháza
Vatamány Sándor	–	Érpatak

TARTALOM

Ivancsó István: Megnyitó	5
Nyirán János: Az apostolos könyv a görög bizánci hagyomány- ban	7
Bohács Béla: Az apostolos könyv Szlovákiában	31
Pallai Béla: Melles Emil életrajza	43
Ivancsó István: Az első nyomtatott Apostolos könyvünk történeti és tartalmi bemutatása	51
Gánicz Endre: Melyik bibliafordítást használta Melles Emil az Apostolos könyvhöz?	65
Soltész János: Összefoglalás és Zárszó	75
A szimpozionon részt vevők névsora	83
Tartalom	85

A „LITURGIKUS ÖRÖKSÉGÜNK” SZOROZAT FÜZETEI

- I. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk I. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 8.), Nyíregyháza 2002, 57 p. ISSN 1785-2722 ISBN 963 212 806 0
- II. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás faksimiléje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 10.), Nyíregyháza 2003, 67 p. ISSN 1785-2722 ISBN 963 212 812 5
- III. Ivancsó, I. (szerk.), *A 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság utolsó műve, a Danilovics-énekkönyv megjelenésére 2004. április 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 11.), Nyíregyháza 2004, 92 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN 963 8665 033
- IV. Ivancsó, I. (szerk.), *A Paraklisz önálló megjelentetésének centenáriumára 2005. április 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 12.), Nyíregyháza 2005, 92 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN 963 86650 4 1
- V. Ivancsó, I. (szerk.), *A vatikáni magyar nyelvű Szent Liturgia 40. évfordulója alkalmából 2005. november 17-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 13.), Nyíregyháza 2005, 60 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN 963

VI. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk VI. A Boksay-Malinics Irmológion megjelenésének 100. évfordulója alkalmából 2006. november 16-án rendezett szimpozion anyaga*, (Liturgikus Tanszék 16.), Nyíregyháza 2006, 68 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN-10: 963-87101-6-0 ISBN-13: 978-963-87101-6-1

VII. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk VII. Az első nyomtatott Apostolos könyvünk kiadásának 125. évfordulója alkalmából 2007. május 3-án rendezett nemzetközi szimpozion anyaga*, (Liturgikus Tanszék 17.), Nyíregyháza 2006, 88 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN 978-963-87101-7-8